

Fengsel og rehabilitering

Om rehabiliteringstenkning i norsk kriminalpolitikk og straffegjennomføring

av Erik Vatne

Liten masteroppgave i rettsvitenskap

ved Universitetet i Tromsø

Det juridiske fakultet

Våren 2010

1. INNLEDNING	3
2. STRAFF OG STRAFFENS BEGRUNNELSE	5
2.1. HVA ER STRAFF?	5
2.2. FENGSELSSTRAFF	7
2.3. STRAFFENS BEGRUNNELSE	9
2.3.1. ABSOLUTE STRAFFETEORIER	10
2.3.2. RELATIVE STRAFFETEORIER	12
3. INDIVIDUALPREVENTIV REHABILITERING I NORSK RETT	15
3.1. PÅ VEI MOT INDIVIDUALPREVENSJON	16
3.1.1. FORKLARINGER PÅ REHABILITERINGSTEKNINGENS STILLING	19
3.2. BEHANDLINGSOPTIMISME	20
3.2.1. FORKLARINGER PÅ BEHANDLINGSOPTIMISMEN	25
3.3. BEHANDLINGSPESSIMISME	26
3.3.1. FORKLARINGER PÅ BEHANDLINGSPESSIMISMEN	28
3.3.2. OPPFATNINGEN I JURIDISK LITTERATUR	32
3.3.3. KONSEKVENSER FOR STRAFFENS BEGRUNNELSE	34
3.3.4. PRAKTISKE KONSEKVENSER FOR STRAFFEGJENNOMFØRINGEN	36
3.3.5. BEHANDLINGSPESSIMISMEN SLÅR ROT	38
3.4. NY OPTIMISME?	38
3.4.1. STRAFF SOM VIRKER	39
3.4.2. BRUDD ELLER KONTINUITET?	44
3.4.3. FORKLARINGER PÅ SKIFTET	47
4. KONKLUSJONER	54
5. KILDER	57
5.1. LITTERATUR	57
5.2. LOVER	58
5.3. LOVFORARBEIDER	59
5.4. DOMMER	60
5.5. ANDRE KILDER	60

1. INNLEDNING

I denne oppgaven rettes søkelyset mot fengselsstraffens rehabiliteringsfunksjon. Formålet er å se nærmere på hvilken plass rehabiliteringstenkning inntar i norsk kriminalpolitikk og straffegjennomføring. Jeg vil også forsøke å avdekke eventuelle utviklingstrekk samt gi noen forklaringer på disse.

Det er særlig to hovedproblemstillinger som belyses. Jeg tar for det første opp spørsmålet om hvor sentral plass rehabilitering inntar når fengselsstraffen begrunnes. Dette er en prinsipiell tilnærming som berører grunnleggende spørsmål vedrørende straffens moralske fundament. For det andre vil jeg anlegge en mer praktisk tilnærming ved å se på noen av de faktiske konsekvenser rehabiliteringstenkning har fått for straffegjennomføringen. Jeg vil se om det regime straffedømte underlegges er påvirket av tanker om rehabilitering, og i så fall på hvilken måte.

Oppgavens tema er delvis valgt på grunn av problemstillingenes aktualitet. I 2008 la regjeringen frem St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding) (heretter 2008-meldingen). Her vises det til behov for reformer i kriminalomsorgen.¹ Forslagene i meldingen representerer den retning regjeringen og Justisdepartementet ønsker for straffegjennomføringspolitikken.² Spørsmål om straff og straffegjennomføring er også i stor grad tilstedeværende i det offentlige rom. Temaet engasjerer og stimulerer til debatt. Som eksempel kan nevnes den diskusjon som fulgte i etterkant av professor Espen Schaanings innspill i Dagbladet i januar 2010, hvor han foreslo innføring av fysisk avstraffing som alternativ til fengselsstraff.³ Min personlige

¹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding) side 7

² St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 12

³ Dagbladet, 12. januar 2010, forside

interesse og engasjement for tematikken har også vært en medvirkende årsak til valg av tema.

Problemstillingene vil bli belyst både gjennom analyse av kilder som kan bidra til å forklare innholdet i rehabiliteringstenkningen, og ved å holde de ulike kilder opp mot hverandre. Jeg vil særlig anvende de forarbeider som oppstår i straffelovgivningsprosessen.

Lovforarbeidene speiler det rådende syn på rehabilitering og er godt egnet både til å synliggjøre dagens situasjon og eventuelle utviklingstrender som kan spores over tid. De får dermed frem viktige aspekter ved oppgavens problemstillinger. Også andre rettskildefaktorer, i sær juridisk teori, vil bli anvendt hvor disse fyller en funksjon ved å presisere eller anskueliggjøre andre sider av tematikken.

Når kildenes innhold skal gjengis har jeg etterstrebet en naturlig veksling mellom direktesitater og indirekte gjengivelse av meningsinnhold i et forsøk på å ivareta både hensynet til kildens autenticitet og til fremstillingens lesbarhet.

Lovgivningsprosessen foregår ikke i et vakuum, og rettsvitenskapen kan ikke løsrides fra samfunnet for øvrig. I løpet av skriveprosessen har det fra tid til annen vist seg nødvendig å løfte blikket, se ut over de tradisjonelle rettskildefaktorer og trekke veksler på erfaringer fra andre vitenskapsdisipliner. Jeg har søkt å inkorporere slike betraktninger i den grad tid og egne forutsetninger har gjort det forsvarlig.

Jeg har ikke foretatt egne undersøkelser av fengselets rehabiliteringspotensial. Dels har dette sin forklaring i prosjektets tidsramme, og dels er forklaringen at det allerede foreligger et svært omfattende forskningsmateriale på dette området. Behovet for egne undersøkelser har dermed ikke vært presserende.

I den videre fremstillingen vil jeg først gjøre noen refleksjoner omkring enkelte grunnleggende utgangspunkter (del 2), før jeg ser nærmere på den plass rehabilitering inntar i norsk kriminalpolitikk og straffegjennomføring (del 3). Avslutningsvis vil jeg knytte noen kommentarer til hva man oppsummert kan si om de ovennevnte hovedproblemstillinger (del 4).

2. STRAFF OG STRAFFENS BEGRUNNELSE

2.1. HVA ER STRAFF?

Å drøfte fengselsstraffens rehabiliteringsfunksjon gjør det nødvendig å klargjøre selve straffebegrepet. Hva vil det si å straffe? Ordet brukes i en rekke ulike sammenhenger og med forskjellig innhold. Her er det den juridiske betydning som søkes belyst.

Straffebegrepet kan analyseres fra en normativ synsvinkel. Et slikt straffebegrep finner vi hos Andenæs. Han har definert straff slik: "Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertræder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde."⁴ I Rt. 1977 side 1207 gir Høyesterett sin tilslutning til denne definisjonen (på side 1209), og den kan i dag stå som det alminnelige uttrykk for straff som juridisk begrep.⁵

Straff er altså en bevisst tilføyelse av et onde. Tidligere var fysisk smerte og kroppslig lemlesting sentrale deler av straffen. I Kong Christian Den Femtis Norske Lov fra 1687 opereres det med en rekke legemsstraffer som utskjæring av tungen (NL 6-1-7), pisking (NL

⁴ Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 5. utgave 2. opplag ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, Oslo 2005 side 10

⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven) side 77

6-17-33) og brennmerking (NL 6-17-34). Dødsstraff inntok og en betydelig plass, mens innesperring som straffereaksjon ble anvendt relativt sjelden.⁶

I en beskrivelse av forholdene i Frankrike mener Foucault å kunne dokumentere at det skjedde vesentlige endringer av straffemetodene i løpet av relativt kort tid rundt århundreskiftet 1700-/1800-tallet, slik at bruken av fysisk tortur ble kraftig redusert.⁷ I stedet vokste frem det syn at straffens ondtilføyelse burde bestå i tap av goder og rettigheter, heller enn påføring av kroppslig smerte.⁸

Også i Norge kan en liknende utvikling ses. Christie viser eksempelvis til de endringer i reaksjonssystemet som fant sted i 1815, hvor brennmerking og avhugging av lemmer ble erstattet med fengselsstraff.⁹

I straffelovgivningen finner vi en mer pragmatisk tilnærming til straffebegrepet. Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven) § 15 foretar en positiv oppregning av de reaksjoner som i lovens forstand er å anse som straff. De alminnelige straffer er fengsel, forvaring, hefte, samfunnsstraff, bøter samt visse former for rettighetstap. Dette kan sies å være en konkretisering av begrepet straff på straffelovgivningens område. I den nye straffelov, lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven),¹⁰ videreføres disse reaksjoner i § 29, med unntak av hefte, og for militære straffesaker følger straffene av lov 22.mai 1902 nr. 13 Militær Straffelov § 12.

I dag forstås altså straff i første rekke som tap av goder, og det er særlig tre slike den straffedømte kan fratras. Enten penger (bot), visse borgerlige rettigheter (rettighetstap) eller

⁶ Ragnar Hauge, *Straffens begrunnelser*, Oslo 1996 side 74

⁷ Michel Foucault, *Overvåkning og straff Det moderne fengsels historie*, 3. utgave, Oslo 1999 side 20

⁸ Foucault (1999) side 20

⁹ Nils Christie, *Pinens begrensning*, Oslo 1982 side 11

¹⁰ ikke i kraft i skrivende stund

frihet (fengsel, hefte, forvaring og samfunnsstraff). Det er fengsel som er denne oppgavens tema.

2.2. FENGSELSSTRAFF

I dagligtale brukes fengsel ofte synonymt med den bygning hvor straffedømte soner en fengsels- eller forvaringsdom. I vår sammenheng er det heller fengsel som straffemetode som skal belyses. Hva innebærer fengselsstraff?

Det fremgår av 2008-meldingen at: "Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen."¹¹ Ut over dette skal tilværelsen under gjennomføringen av fengselsstraff så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Dette omtales gjerne som *normalitetsprinsippet*.¹² Det onde som tilføres lovovertrederen gjennom fengselsstraffen består altså primært i å frata han friheten.

Hva som nærmere ligger i begrepet *frihet* er lite drøftet i de ulike lovforarbeider. Vedeler påpeker at begrepet synes å være forstått som *bevegelsesfrihet*.¹³ 2008-meldingens vektlegging av normalitetsprinsippet trekker i samme retning, altså at det gode den innsatte er fratatt er bevegelsesfriheten. Dette er ikke uproblematisk. En innesperring kan vanskelig tenkes gjennomført, uten å gripe inn i en rekke andre goder borgerne normalt nyter godt av. For eksempel vil en avstengning fra offentligheten i praksis påvirke så vel ytingsfriheten som forsamlingsfriheten, og den begrensede mulighet til kontakt med familie og venner innebærer et betydelig skår i retten til privatliv. Dette er rettigheter det er lagt betydelig vekt på å verne gjennom så vel nasjonal lovgivning som folkerettslige konvensjoner. Det påpekes da også i 2008-meldingen at tilværelsen i fengsel kun skal speile samfunnet så langt det er

¹¹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 22

¹² St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 22

¹³ Gerdt Henrik Vedeler, "Frihetsstraffens innhold – betraktninger om fangers rettigheter og fengselets forpliktelser", *Lov og rett*, 1973 side 31 – 46 (side 33)

mulig, jf. forrige avsnitt. Slik kan det stilles spørsmål ved normalitetsprinsippets *reelle* rekkevidde.

Etter dette kan det hevdes at den bevisste ondtilføyelse en fengselsdom innebærer, selve straffekomponenten, består i tap av bevegelsesfrihet, men at denne ledsages av en rekke uheldige, men uunngåelige, sidevirkninger som dermed ikke inngår som del av den formelle straff.

Den individuelle frihet er et gode som i moderne norsk rett settes høyt. Dette går klart frem av straffelovgivningen, hvor ulovlig frihetsberøvelse er belagt med straff jf. f.eks. straffeloven av 1902 § 223. Å frata personer friheten er således et inngripende virkemiddel.

Nøyaktig hvor stor ondtilføyelse fengselsstraffens frihetsberøvelse innebærer, vil variere. Det påvirkes av objektive størrelser som straffens lengde og forholdene i det enkelte fengsel, og av subjektive faktorer som de individuelle forutsetninger innsatte har for å håndtere frihetsberøvelsen. De holdninger omverdenen har til personer som soner eller har sonet fengselsstraff er også av betydning.

For domfellelse etter straffelovgivningen må flere grunnleggende betingelser oppfylles.¹⁴ Sentralt er kravet om at tiltalte har begått en handling som i lovs form er belagt med straff, det strafferettslige legalitetsprinsipp, jf. Grunnloven § 96. Av alle innsettelse i norske fengsler i 2007 utgjorde de straffedømte ca. 75 %.¹⁵ Den resterende del av innsettelsene besto av varetektsfengslede, som med hjemmel i lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven) kapittel 14 kan anbringes i fengsel ved mistanke om straffbare forhold. Varetektsfengsling er et straffeprosessuelt tvangsmiddel og

¹⁴ Andenæs (2005) side 101

¹⁵ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 40

ikke en straffereaksjon.¹⁶ Begrunnelsen for varetektsinstituttet må søkes i andre hensyn enn de som begrunner fengselsstraffen. Rehabiliteringsaspektet inntar en lite sentral plass i begrunnelsen for varetektsfengsling, og spørsmål som knytter seg til dette vil derfor ikke bli nærmere behandlet i oppgaven.

Etter straffeloven av 1902 § 17 første ledd bokstav (a) kan fengsel idømmes fra 14 dager inntil 15 år, eller i noen nærmere angitte tilfeller i inntil 20 år. Fengsel i inntil 21 år kan idømmes hvor dette er særlig bestemt jf. § 17 første ledd bokstav (b). I forbindelse med utarbeidelsen av den nye straffelov vedtok Stortinget i 2008 et eget kapittel 16 for folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse.¹⁷ Kapitlet trådte i kraft 7. mars 2008.¹⁸ For handlinger som faller inn under dette kapitlet kan det idømmes fengselsstraff i inntil 30 år jf. straffeloven av 2005 §§ 101 flg.

Videre kan fengsel idømmes som ubetinget eller betinget dom. Ved betinget dom etter straffeloven av 1902 §§ 52 til 54a anbringes den domfelte ikke i fengsel, og fullbyrdelse eller idømmelse av straff faller bort dersom domfelte i en prøveperiode oppfyller visse vilkår.

2.3. STRAFFENS BEGRUNNELSE

Å anvende fengselsstraff innebærer bruk av fellesskapets ressurser til bevisst å påføre utvalgte samfunnsmedlemmer et onde. Dette kan komme i konflikt med et moderne syn på velferdsstaten, hvis primæroppgave er å tilføre befolkningen goder; sosial sikkerhet gjennom trygdeytelser, studiefinansiering, veibygging, sykehus, skole. Anvendelse av straff generelt, og fengsel spesielt, må derfor begrunnes særskilt. Det må oppstilles et legitimeringsgrunnlag. Dermed veves diskusjonen om fengselets rehabiliteringspotensial

¹⁶ Johs. Andenæs, *Norsk straffeprosess Bind II*, 3. utgave 4. opplag, Oslo 2007 side 144 flg.

¹⁷ jf. lov nr. 4/2008

¹⁸ jf. kgl. res. nr. 225/2008

sammen med diskusjonen om straffens legitimitet. I det følgende vil jeg nærme meg tematikken ved å stille det prinsipielle spørsmål: Hva er straffens begrunnelse?

Spørsmålet har vært diskutert lenge. I Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven) uttales at spørsmålet om hvorfor vi straffer har vært diskutert fra begynnelsen av vår sivilisasjon.¹⁹ Andenæs går ennå lengre, og slår fast at "Straffen er omtrent så gammel som samfunnet selv."²⁰ Vi kan i alle fall fastslå at den greske filosof Protagoras (ca. 480-410 f.Kr.) tok del i debatten allerede for om lag 2 500 år siden. Han hevdet at straffens begrunnelse ikke kunne være gjenoppretting av en tidligere tilstand, men at straffen måtte være fremtidsrettet. Den som straffer "... søker å forhindre den spesielle personen og andre som ser ham straffet, fra å begå misgjerninger igjen."²¹

Det er vanlig å rubrisere de ulike tilnæringsmåter til straffens begrunnelse i to hovedkategorier, etter hva som anses å være straffens hovedformål. De *absolutte straffeteorier* tar utgangspunkt i straffen som gjengjeldelse, mens såkalte *relative straffeteorier* begrunner bruk av straff med samfunnets behov for beskyttelse.²² Det inntas således grunnleggende ulike standpunkter til spørsmålet om straffens formål og virkning, og derigjennom til dens begrunnelse.

2.3.1. ABSOLUTTE STRAFFETEORIER

Innen de absolutte straffeteorier (også kalt gjengjeldelses-, rettferdighets- eller soningsteorier) er straffens påføring av onde et mål i seg selv. Ondet er ment å være en gjengjeldelse av den straffbare handling, og rettferdighetsteorien ser "... i *gjengjeldelsen* straffens *egentlige idé*".²³ Ved å idømme lovovertrederen straff som står i forhold til

¹⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) side 77

²⁰ Andenæs (2005) side 1

²¹ sitert i Hauge (1996) side 18

²² Andenæs (2005) side 67

²³ Peder Kjerschow, "Straffutmaaling", *Norsk rettstidende*, 1934 side 1- 19 (side 6)

misgjerningen oppfylles "... rettferdighetens krav".²⁴ Straffen følger nærmest som en nødvendig logisk konsekvens av den straffbare handling, og andre mer prosaiske virkninger som kriminalitetsreduksjon blir av underordnet betydning. Straffens begrunnelse finnes ved å skue bakover i tid, i retning av den straffbare handling som allerede er begått, heller enn fremover mot straffereaksjonens eventuelle virkninger.

Tenkning med røtter i absolutte straffeteorier kan sies å innta en forholdsvis tilbaketrukket plass i norsk rettsvitenskap. Andenæs uttaler at dette i alle fall er tilfellet siden Ørsted tok et oppgjør med de absolutte straffeteorier i 1817.²⁵ Om det kan oppstilles et klart brudd med disse straffeteorier riktig så tidlig er diskutabelt, men det synes klart at deres innflytelse gradvis avtok og fra omlag 1900 fremstår de som betydelig svekket. Tidligere riksadvokat Peder Kjerschow skrev i 1934 at dagjeldende straffelovgivning indirekte ga uttrykk for en relativ nytteteori, og at den motstand mot deler av lovgivningen som hadde utspring i gjengjeldelsestenkning var på retur.²⁶ I Fengselsreformkomiteens innstilling fra 1956²⁷ uttales i forbindelse med dagjeldende regler om fangebehandling, "De er formet i en tid da gjengjeldelses- og soningstanken hadde en fremtredende plass i straffesystemet og da frihetsberøvelsen skulle gis et særlig preg av et "straffonde" ... I våre dager er det det alminneligste syn at straffen er nødvendig for samfunnets beskyttelse mot kriminalitet og for å trygge samfunnets ro, orden og sikkerhet, og at frihetsstraffen bør utformes slik at det legges større vekt på fremtiden enn på fortiden."²⁸

Innslag av absoluttistisk tenkning i norsk strafferett finnes likevel fortsatt. Et prinsipp om at straffen skal stå i forhold til lovbruddets grovhet, at den skal være forholdsmessig, kan ses som utslag av absolutte straffeteorier. Et slikt standpunkt innebærer at visse handlinger av natur er slik at det må reageres med en viss strenghet, uavhengig av eventuelle virkninger.

²⁴ Andenæs (2005) side 67

²⁵ Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, Oslo 1956 side 65

²⁶ Kjerschow (1934) side 7

²⁷ Innstilling fra Komitéen til å utrede spørsmålet om reformer i fengselsvesenet, oppnevnt ved kongelig resolusjon av 6. april 1951, avgitt i 1956, Inntatt i Stortingsforhandlinger 1958, bind 3a

²⁸ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 60 - 61

Forholdsmessighetsprinsippet har ikke utelukkende betydning for det prinsipielle spørsmål om straffens begrunnelse. Det gir og praktiske utslag. Høyesterett har brukt argumentet når et bestemt straffenivå skal fastsettes, se f.eks. Rt. 1994 side 1552. Her argumenterer førstvoterende for at straffen for visse typer voldtekt bør høynes, og begrunner dette bl.a. med "... tanker om forholdsmessighet mellom skadevirkninger og straff ..." (på side 1553 – 1554).

2.3.2. RELATIVE STRAFFETEORIER

Den annen hovedkategori omtales som relative straffeteorier (også kalt nytteteorier eller utilitaristiske teorier).²⁹ Her tas et grunnleggende annerledes utgangspunkt. Straffen er ikke et mål i seg selv, og kan ikke utledes av moralfilosofiske resonnementer alene. Den har ingen egenverdi, men er et virkemiddel for å nå mål *ut over* seg selv. I den grad bruk av straff kan realisere dette, og *bare da*, finner straffen sin begrunnelse. Det mål de relative teorier vanligvis oppstiller er samfunnsbeskyttelse. Samfunnet har rett til å verne sine medlemmer, fellesskapet har rett til å hindre kriminalitet.³⁰

Hauge viser at det på 1700-tallet oppsto et vitenskaplig klima, hvor utvikling av empiriske forskningsmetoder sto sentralt, først innen naturvitenskapene, men etter hvert også innen samfunnsvitenskapene.³¹ Dette passet godt til de relative straffeteorier. Ved å anvende de nye forskningsmetoder kunne man studere og dokumentere hvilke faktiske virkninger de ulike straffereaksjoner hadde for samfunnet og den enkelte. Straffen kunne dermed begrunnes vitenskaplig.

²⁹ Andenæs (2005) side 67

³⁰ Thomas Mathiesen, *Kan fengsel forsvares?*, 3. utgave, Oslo 2007 side 36

³¹ Hauge (1996) side 179

Selv om det kan finnes spor av absolutte straffeteorier i moderne norsk strafferett, som det nevnte forholdsmessighetsprinsipp, er det de relative teorier som dominerer når straffen skal begrunnes. 2008-meldingen uttaler at "Straffelovgivningens formål er å motvirke handlinger som er kriminalisert."³² Det er altså *kriminalitetsreduksjon* og *samfunnsbeskyttelse* som fremheves, ikke gjengjeldelse.

De relative teorier om straff, med sitt utgangspunkt i samfunnsforsvaret, deler seg videre i to hovedkategorier som ikke utelukker hverandre. De som ser straff som et *allmennpreventivt* virkemiddel, og de som ser straffen som *individualprevensjon*.³³

2.3.2.1. ALLMENNPREVENSJON

Innen den første kategori, allmennprevensjon (eller generalprevensjon), rettes ikke blikket mot den straffede. Det er snarere de andre, de som ikke straffes, som er strafferettens objekt. Ved å belegge visse handlinger med straff er målet at befolkningen som helhet skal avstå fra slik adferd.³⁴

Dette kan oppnås på ulike måter. Dels er straffen tenkt avskrekkende – vissheten om det ondet straffen innebærer, tenkes å veie tyngre enn det godet man kan oppnå ved den straffbare handling. Dels er det å belegge visse handlinger med straff ment å gi uttrykk for hva som anses å være i fellesskapets interesser, et slags uttrykk for en samfunnsmoral, slik at en del borgere avstår fra handlingen fordi den oppfattes som umoralsk. Og dels antas at den enkelte borger på sikt vil internalisere visse handlingsmønstre slik at man opptrer lovlydig uten i det enkelte tilfelle å reflektere nærmere over faktiske eller moralske konsekvenser. Strafferetten tenkes altså å ha en vanedannende virkning.³⁵

³² St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 19

³³ Andenæs (2005) side 81

³⁴ Andenæs (2005) side 81 flg.

³⁵ Andenæs (2005) side 83 flg.

2.3.2.2. INDIVIDUALPREVENSJON

Den annen hovedkategori innen teoriene om straff som samfunnsforsvar legger hovedvekt på straffen som individualprevensjon (eller spesialprevensjon), og fokus rettes derfor mot den enkelte lovbrøyer.³⁶ Oppfatningen er at lovbrøyeren gjennom sin aktivitet har demonstrert at han utgjør en fare, og det er således i samfunnets interesse at han utsettes for stimuli som nøytraliserer eller i alle fall reduserer farepotensialet. Også straffen som individualprevensjon tenkes oppnådd på ulikt vis.³⁷

Avskrekking er her, som ved allmennprevensjon, en faktor. Men hvor allmennheten tenkes avskrekket indirekte gjennom visshet om straffens eksistens, skal lovovertræderen avskrekkes direkte gjennom egenerfaring. Målet er at han, styrt av et ønske om ikke å oppleve straffens ubehag på nytt, justerer sin adferd og unngår aktiviteter som kan medføre ny straff.

En annen individualpreventiv effekt er den uskadeliggjøring en straffereaksjon kan medføre. Når domfelte settes i fengsel er han for en periode fysisk forhindret fra å begå ny kriminalitet ute i samfunnet.

I tillegg kan den straffedømte underlegges et regime som har til hensikt å forbedre ham og sette ham i stand til å leve et lovlydig liv. Dette omtales gjerne som *straffens rehabiliteringsfunksjon*.³⁸ Rehabilitering er et vidt begrep som rommer tiltak av til dels svært ulik karakter. Som viktige rehabiliteringskomponenter nevner 2008-meldingen arbeidstrening, skole, kulturtilbud, fritidsaktiviteter og motivasjonsarbeid,³⁹ og arbeid med

³⁶ Andenæs (2005) side 91 flg.

³⁷ Mathiesen (2007) side 36

³⁸ Mathiesen (2007) side 39

³⁹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 9

levekår og ulike former for behandling.⁴⁰ Dette er tiltak som tradisjonelt oppfattes som goder. Når fengsel begrunnes med rehabilitering, får straffen dermed en dobbelfunksjon som i noen henseender kan virke motsetningsfylt. Den er både påføring av et onde gjennom frihetsberøvelsen, og tilføring av goder.

Etter Mathiesens mening kan det i tenkningen omkring fengselet som rehabiliteringsarena identifiseres fire hovedkomponenter: arbeidstrening, skolegang, moralpåvirkning og disiplinering.⁴¹ Her settes også disiplineringstiltak inn i en rehabiliteringssammenheng. Dette er restriktive reaksjoner på uønsket adferd fra den innsatte, og kan f.eks. bestå i tap av permisjonsrettigheter.⁴² De skiller seg dermed fra de goder som er presentert i forrige avsnitt. Disiplinerende tiltak kan sies å stå i en posisjon mellom rehabilitering og individualpreventiv avskrekking, og illustrerer at en streng kategorisering har sine begrensninger.

Med denne oversikt over straffens begrunnelser som bakteppe, vil jeg i det følgende rette søkelyset mot fengselsstraffen i et rehabiliteringsperspektiv. Den endelige begrunnelse for å anvende straff trer likevel først frem når alle de ulike argumenter og synsvinkler som er nevnt ses i sammenheng. Ved å isolere en enkeltfaktor, fengselsstraffens rehabiliteringsfunksjon, står man derfor i umiddelbar fare for å tape helheten av syne. På den annen side legger en slik tilnærming til rette for mer dyptgående analyser av noen utvalgte enkeltspørsmål. Det er mitt håp at de fordeler som oppnås i alle fall til en viss grad skal veie opp for ulempene.

3. INDIVIDUALPREVENTIV REHABILITERING I NORSK RETT

⁴⁰ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 67

⁴¹ Mathiesen (2007) side 43

⁴² jf. lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) § 40 første ledd jf. annet ledd bokstav e)

3.1. PÅ VEI MOT INDIVIDUALPREVENSJON

Som nevnt har de relative straffeteorier med vekt på samfunnsforsvar dominert moderne norsk rettsvitenskap og offentlig debatt. Både allmenn- og individualpreventive sider ved straffen har vært fremholdt, men Hauge hevder at de individualpreventive teorier styrket seg betraktelig fra slutten av 1800-tallet, og kaller dette innledningen til den positivistiske individualpreventive periode.⁴³ Tanken var at strafferettslige reaksjoner måtte innrettes mot den enkelte forbryter, og to hensyn var særlig fremtredende.

Det mest sentrale var, i følge Hauge, uskadeliggjøring: "Den måten man kunne forsvare seg på var i særdeleshet gjennom uskadeliggjøring av lovovertrederne."⁴⁴ De strafferettslige reformer som kom på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet tok for en stor del sikte på å identifisere og fjerne farlige og bryssomme personer fra samfunnet. Som eksempel kan nevnes det utvidede spillerom dommerne ble innvilget hva angikk straffutmåling etter straffeloven av 1902.⁴⁵ Dette gjorde det mulig å dømme til lange straffer for personer hvor faren for nye lovbrudd ble ansett å være høy, mens ufarlige personer kunne ilegges lavere straff.

Men parallelt med dette er det og ansporinger til rehabiliteringstenkning. Innføring av det såkalte *klassesystemet*, eller *det progressive system*, ved Botsfengselet i 1869 kan ses som et tidlig eksempel på dette.⁴⁶ Klassesystemet bygde på tanken om at den innsatte ved å utvise god oppførsel skulle innvilges flere og flere goder under soningen. Det kunne være noe større grad av frihet, mulighet til å motta besøk eller økonomisk godtgjørelse for sin arbeidsinnsats. Etter hvert som soningen skred frem ville den innsatte befinne seg i en situasjon som gradvis var mer og mer lik forholdene utenfor fengslet. Slik ønsket man å lette overgangen til livet etter endt soning. Hauge påpeker at klassesystemet både hadde

⁴³ Hauge (1996) side 221

⁴⁴ Hauge (1996) side 221

⁴⁵ Hauge (1996) side 237

⁴⁶ Hauge (1996) side 236

disiplinerende og oppdragende innslag,⁴⁷ og det kan dermed ses som uttrykk for rehabiliteringstenkning.

De klareste eksemplene på rehabilitering i denne tidlige fasen ser vi i behandlingen av unge lovbrøyttere.⁴⁸ Troen på at disse kunne påvirkes i en retning som ville føre dem bort fra en kriminell løpebane var stor. Lov 6. juni 1896 nr. 1 om Behandlingen af forsømte Børn, senere best kjent som vergerådsloven, kan stå som eksempel. Influert av rehabiliteringstanker var et av lovens hovedpoeng at den tradisjonelle strafferett ikke egnet seg for håndtering av unge lovbrøyttere og som alternativ ble fremholdt behovet for omsorg og oppdragelse. Loven slo fast at barn under 16 år som hadde begått straffbare handlinger kunne bortsettes til en privat familie eller anbringes i barnehjem eller skolehjem når det "... antages hensigtsmæssig af Hensyn til dets Forbedring eller for at hindre Gjentagelser ...", jf. § 1 første ledd bokstav a. De unge skulle ikke sperres inne med uskadeliggjøring som begrunnelse, men plasseres i omgivelser som kunne bidra til resosialisering.

Også tilnærmingen til personer med rusproblemer hadde innslag av rehabiliteringstenkning. Lov 31. mai 1900 nr. 5 om Løsgjængeri, Betleri og Drukkenkab §§ 18 og 19 hjemlet bl.a. langvarig opphold i tvangsarbeidsanstalt for personer med alkoholproblemer. Gjennom tvangsarbeid og annen form for behandling var håpet at alkoholismen skulle kureres og personen rehabiliteres.

I straffeloven av 1902 ble det videre inntatt bestemmelser om sikring, som så ble revidert i 1929.⁴⁹ Etter lovendringen i 1929 kunne særreaksjonen sikring etter § 39 anvendes overfor utilregnelige og enkelte tilregnelige lovovertredere. Sikring kunne bestå i en rekke ulike tiltak som fulgte av paragrafen. Fengslig forvaring var en mulighet, anbringelse i psykiatrisk sykehus en annen. Reaksjonen var tidsbestemt og skulle vare så lenge den dømte fortsatt

⁴⁷ Hauge (1996) side 236

⁴⁸ Hauge (1996) side 231

⁴⁹ jf. lov 22. februar 1929 nr. 5

var farlig. Selv om begrunnelsen for sikringsinstituttet i første rekke var uskadeliggjøring ser vi også her at behandling og rehabilitering har spilt en viss rolle.⁵⁰

Disse eksempler synliggjør viktige sider ved oppgavens problemstillinger. For det første at grensene mellom restriktiv avskrekking og oppbyggelig rehabilitering kan være vanskelig å trekke. Klassesystemet skulle motivere til endring av livsmønster gjennom tilføring av goder, men like sentralt sto trusselen om å inndra disse goder hvis den innsatte ikke etterkom de krav som ble stilt.

For det andre illustreres at ulike begrunnelser ofte anvendes parallelt på en slik måte at de veves sammen og blir vanskelig å skille fra hverandre. Hauge poengterer som nevnt over at både behandling og uskadeliggjøring spilte inn i denne perioden, men at sistnevnte, uskadeliggjøring, var mest fremtredende.⁵¹

For det tredje oppstår visse problemer i forhold til straffebegrepet. Verken reaksjonene etter vergerådsloven, tvangsarbeid eller sikring ble definert som straff. Og hensikten med dem var verken å påføre lovbrøteren et onde eller at han skulle oppfatte det slik. Snarere tvert om. Et annet av fengselsstraffens trekk var derimot klart til stede, i sær for personer som var dømt til sikring eller tvangsarbeid – frihetsberøvelsen. Vi ser altså at enkelte tiltak som formelt ikke er straff undertiden kan fremstå som behandling, som straff eller som nødvendig samfunnsbeskyttelse alt etter hvilken synsvinkel som anlegges. For å belyse de hovedproblemstillinger som ble trukket frem i oppgavens innledning er det derfor i noen grad nødvendig å se ut over de formelle straffereaksjoner.

⁵⁰ St.meld. nr. 104 (1977-78) Om kriminalpolitikken side 25

⁵¹ Hauge (1996) side 221

3.1.1. FORKLARINGER PÅ REHABILITERINGSTEKNINGENS STILLING

Hvilke trekk kan så forklare rehabiliteringstankens noe beskjedne plass i individualprevensjonens tidlige fase? En forklaring kan ligge i eugenikkens stilling i samtiden. Eugenikk kan noe kortfattet sies å være læren om arvehygiene. På begynnelsen av 1900-tallet hadde eugeniske forklaringsmodeller på kriminalitet betydelig oppslutning.⁵² Oppfatningen var at når noen personer henfalt til kriminell aktivitet var årsaken i stor grad å finne i vedkommendes biologiske forutsetninger. Det var generasjoners nedarvede defekter som utløste tilbøyelighet til kriminalitet. Slik adferd lå i disse menneskers natur, og behandling og forsøk på resosialisering ville således ha dårlige forutsetninger for å lykkes.

For å beskytte samfunnet ble derfor uskadeliggjøring heller enn behandling ansett som den mest effektive innfallsvinkel. Og uskadeliggjøring kunne, som nevnt tidligere, oppnås ved tvangsmessig innesperring i fengsler eller liknende institusjoner. Så lenge innesperringen varte ville personen være fysisk forhindret i å la sine destruktive sider få utløp, han ville være ute av kriminell "sirkulasjon".

En form for samfunnsforvar med ennå klarere bånd til eugenikken nevnes kort for sammenhengens skyld. Det var tanker som støttet seg på det syn at man på sikt kunne forbedre det menneskelige arvematerialet ved å utradere de arvemessige defekter som bevirket kriminell og annen skadelig adferd. Skulle et slikt mål nås, måtte individer som var bærere av disse egenskaper hindres i å formere seg. Norge innførte derfor lov 1. juni 1934 nr. 2 om adgang til sterilisering m.v. Lovens § 4 hjemlet sterilisering av nærmere angitte personer uten deres eget samtykke. Tvangssterilisering kunne iverksettes overfor personer med alvorlige sinnslidelser og personer som i høy grad var hemmet i sjelelig utvikling eller i høy grad sjelelig svekket. I lovens forarbeider uttales bl.a. at "... ingen human eller kristelig

⁵² Hauge (1996) side 214 og 233 flg.

etikk kan pålegge samfundet den plikt å gi de åndssvake formeringsadgang”,⁵³ tvert imot var det ”... samfundets plikt å hindre deres forplantning.”⁵⁴

En annen forklaringsfaktor på rehabiliteringstankens stilling kan søkes i innflytelsen fra den såkalte tredje skole. Dette var en kriminologisk retning som fremhevet at kriminalitet var resultat av en kombinasjon av biologiske forutsetninger og sosial påvirkning.⁵⁵ Den øvde betydelig innflytelse på norsk strafferett og tilgrensende disipliner fra slutten av 1800-tallet.⁵⁶

Siden kriminelle tilbøyeligheter etter den tredje skoles oppfatning både kunne skyldes naturgitte arveegenskaper og samfunnsskapt miljøpåvirkninger, eller mer presist disse to i kombinasjon, måtte det utmeisles et reaksjonssystem som ga muligheter til individuelle tilpasninger i det enkelte tilfelle. For lovovertridere som ikke kunne forbedres måtte uskadeliggjøring, f.eks. ved langvarig innesperring, være den sentrale tilnærming, mens de som kunne forbedres burde underlegges behandling. I følge den tredje skoles fremste representant, Frantz von Liszt, var forbedringsalternativet i hovedsak forbeholdt de yngste lovovertridere,⁵⁷ og linjene til den norske vergerådslov kan klart skimtes.

3.2. BEHANDLINGSOPTIMISME

Utover på 1900-tallet vant rehabiliteringstanken terreng, og fortrenget gradvis den oppfatning at fengselsstraffens viktigste funksjon var uskadeliggjøring.⁵⁸ I 1951 ble det oppnevnt en komité som skulle utrede spørsmålet om reformer i fengsels- og

⁵³ Ot.prp.nr.17 (1934) Lov om adgang til sterilisering m.v., bilag 2a Utredning fra professor Jon Skeie om en sterilisasjonslov, side 4

⁵⁴ Ot.prp.nr.17 (1934) Lov om adgang til sterilisering m.v., bilag 2a Utredning fra professor Jon Skeie om en sterilisasjonslov, side 5

⁵⁵ Hauge (1996) side 207

⁵⁶ Hauge (1996) side 217 flg.

⁵⁷ Hauge (1996) side 209

⁵⁸ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 32 flg.

tvangsarbeidsvesenet, ofte omtalt som Fængselsreformkomiteen. Som nevnt tidligere avga komiteen sin innstilling i 1956.⁵⁹ Arbeidet resulterte i lov 12. desember 1958 nr. 7 om fængselsvesenet.

Fængselsreformkomiteens innstilling trekker frem en rekke synspunkter på tenkningen om fængsel og rehabilitering som er relevante for oppgavens problemstillinger. Jeg vil derfor i det følgende gå gjennom noen av de momenter innstillingen tar opp.

Når fængselsstraffen skulle begrunnes, var det ikke lenger i hovedsak bare overfor ungdom og rusmisbrukere at rehabilitering ble brukt som støtteargument. I noen grad ble alle grupper lovbytere innlemmet i rehabiliteringsideologien. Det uttales i generelle vendinger at "... frihetsberøvelsen bør bygge på en individuell fangebehandling som tar sikte på å fremme den domfeltes tilpasning i samfunnet og motvirke tilbakefall til forbrytelser."⁶⁰ Og videre: "Under straffullbyrdelsen må man søke å innarbeide gode og faste arbeidsvaner hos domfelte, vekke interesse hos ham for positive gjøremål, og i det hele søke å forme en evne og vilje hos ham til å føre et lovlydig liv etter løslatelsen."⁶¹ Slik skulle den innsatte gjennom fængselsoppholdet tilføres ferdigheter og holdninger som gjorde at han avsto fra ny kriminalitet når oppholdet var over.

I tråd med et slikt prinsipielt utgangspunkt foreslo komiteen også konkrete tiltak for å dreie selve straffegjennomføringen i retning av behandling og rehabilitering. Nye profesjoner som psykologer og sosialarbeidere skulle bringes inn i fængslene,⁶² undervisningstilbudet måtte styrkes⁶³ og flere åpne anstalter ble forslått.⁶⁴ Arbeidstrening ble ansett som særlig viktig:

⁵⁹ jf. fotnote 23

⁶⁰ Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 61

⁶¹ Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 61

⁶² Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 87 og side 98

⁶³ Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 94 flg.

⁶⁴ Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 76

”Arbeidsvirksomheten betraktes ... som en effektiv behandlingsmetode av stor pedagogisk betydning.”⁶⁵ Forslagene ble i stor grad realisert i den nye fengselslov.⁶⁶

På samme måte ble opplegg som hadde vist seg uegnet i rehabiliteringssammenheng foreslått avskaffet. Dette var eksempelvis tilfellet med klassesystemet, som nettopp hadde den innsattes resosialisering som et av sine mål. Systemet hadde vist seg lite virksomt og var på dette tidspunkt allerede for en stor del avskaffet i praktisk straffegjennomføring.⁶⁷

Komiteen foreslo nå også å fjerne selve lovhjemmelen for å anvende det. Det ble begrunnet med at ”Erfaringer har vist at systemet har en tendens til å stivne i skjematiske regler, som i mange tilfelle kan bety en vesentlig hindring for en individuell bedømmelse av fangene og i det hele for en rasjonell fangebehandling.”⁶⁸

Behandlingsoptimismen overfor unge lovovertridere var fortsatt stor. I 1951 hadde *Berg arbeidsskole for unge gutter* blitt opprettet.⁶⁹ Arbeidsskole var en reaksjonsform som kunne brukes overfor unge personer som ble funnet skyldige i å ha begått en eller flere straffbare handlinger jf. lov 1. juni 1928 om oppdragende behandling av unge lovovertridere. Dette er et eksempel på de tidligere nevnte reaksjoner som formelt ikke var straff, men som innebar til dels langvarig frihetsberøvelse. Den ordinære anbringelsestid var to år, med mulighet til forlengelse med inntil ett år.⁷⁰ Rehabilitering var det sentrale argumentet for å anvende arbeidsskole fremfor ordinært fengsel, og det var derfor et vilkår at domfelte trengte ”... oppdragende påvirkning i en arbeidsskole for å holde seg fra å begå nye forbrytelser”.⁷¹

I innstillingen foretok komiteen en statistisk undersøkelse av arbeidsskolens virksomhet etter fire års drift. Konklusjonen var i stor grad negativ. Komiteen fant bl.a. at noe over

⁶⁵ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 90

⁶⁶ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 33

⁶⁷ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 90

⁶⁸ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 90

⁶⁹ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 120

⁷⁰ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 121

⁷¹ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 120

halvparten av de undersøkte elever hadde begått nye straffbare handlinger allerede før skoleoppholdet var avsluttet.⁷²

Likevel ble arbeidsskoleordningen, med visse endringer, foreslått videreført, og det uttales at Berg arbeidsskole er "... godt rustet til å gi de unge lovbrøtere en god faglig teoretisk og praktisk opplæring og annen passende behandling."⁷³ Rehabiliteringsresultatene fravær skyldtes, etter komiteens mening, i stor grad at skolen frem til 1954 hadde manglet en lukket avdeling. Etter at en slik avdeling hadde blitt tatt i bruk, mente komiteen å se forbedringer. Den uttalte således: "Det har vist seg at den isolering som anvendes i den lukkede avdeling virker heldig på de fleste elever som den blir brukt overfor."⁷⁴

For den annen gruppe hvor det også tidligere kunne spores en betydelig behandlingsoptimisme, personer med rusproblemer, er komiteen noe mer tilbakeholden. Om *Opstad tvangsarbeidshus* uttalte komiteen at resultatene var "... temmelig nedslående"⁷⁵ og at belegget for en stor del "... aldri kan resosialiseres."⁷⁶ På denne bakgrunn ble det foreslått nærmere utredninger før man tok stilling til tvangsarbeidets organisering.⁷⁷ Tvangsarbeidsinstituttet ble til sist videreført.

Troen på fengselets og liknende institusjoners behandlingspotensial kan ses som en rød tråd gjennom innstillingen. Lovovertredere kunne og skulle rehabiliteres. Dette fikk konsekvenser både for synet på det prinsipielle spørsmål om straffens legitimeringsgrunnlag og for den praktiske straffegjennomføring.

⁷² Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 123

⁷³ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 124

⁷⁴ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 124

⁷⁵ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 158

⁷⁶ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 158

⁷⁷ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 161

Av konkrete, praktiske tiltak med klare rehabiliteringsbegrunnelser har jeg nevnt særreaksjoner overfor enkelte grupper, som arbeidsskole for ungdom og tvangsarbeid for alkoholikere, og tiltak for innsatte i de ordinære fengsler med f.eks. større vekt på psykologisk behandling.

Når komiteens innstilling knyttes opp mot den prinsipielle diskusjon om straffens begrunnelse, trer rehabilitering frem som noe mer enn en heldig bivirkning av fengselsoppholdet. Det fremstår som en integrert del av selve begrunnelsen for fengsel, en viktig ingrediens i straffens legitimeringsgrunnlag.

Det må understrekes at komiteen også fremholder andre sider ved straffen enn individualpreventiv rehabilitering. Om allmennprevensjon uttales eksempelvis at "... det generalpreventive formål i tilstrekkelig grad er varetatt ved selve frihetsberøvelsen."⁷⁸ Etter min mening er det likevel grunnlag for å hevde at individualprevensjon generelt og rehabilitering spesielt gis en særlig fremskutt plass i fengselsstraffens begrunnelse.

Den styrkede tro på fengselet som arena for menneskelig rehabilitering var for øvrig ikke et særnorsk fenomen. Optimismen var utbredt også internasjonalt, og Fengselsreformkomiteen viser til flere land som var i ferd med å reformere sitt fengselsvesen, deriblant Sverige, Danmark, England og Frankrike.⁷⁹

Parallelt med den økende tro på rehabilitering og behandling som effektive instrument i kriminalitetsbekjempelsen, vokste og frem en strømning som tok til orde for at straff som rettslig virkemiddel helt burde avskaffes. Alternativet som ble fremsatt var gjerne et system

⁷⁸ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 61

⁷⁹ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 7

hvor lovovertridere ved hjelp av medisinsk og psykologisk behandling og andre pedagogiske virkemidler, skulle kureres fra sine kriminelle tendenser.⁸⁰

I den strekt polemiske artikkel "Kampen mod straffen" ble en slik tilnærming kritisert av den danske juristen Alf Ross.⁸¹ Et hovedpoeng for Ross var å påvise at gjennomføring av et slikt program ikke ville innebære en avskaffelse av straffen som *lidelse*. Tvert i mot fremholder Ross: "... kurative foranstaltninger vil ofte faktisk være mere ubehagelige end regulær straf."⁸²

3.2.1. FORKLARINGER PÅ BEHANDLINGSOPTIMISMEN

Ragnar Hauge har identifisert to hovedårsaker til dreiningen innen individualpreventiv tenkning, fra uskadeliggjøring til rehabilitering og behandling.

For det første hadde det i tiden forut for Fængselsreformkomiteens innstilling funnet sted en betydelig utvikling innen psykiatri og psykologi.⁸³ Tanker om kriminalitet som uttrykk for individuelle medfødte og uforanderlige egenskaper hos enkeltmennesket ble svekket. Dette sammenfalt med tilblivelsen av psykoanalysen. Den tok utgangspunkt i at psykiske lidelser og asosial adferd var utslag av menneskers traumatiske og konfliktfylte erfaringer, særlig i ung alder. Adferdsproblemer var påført utenfra, gjennom ugunstige relasjonelle erfaringer. Problemene sprang ikke ut av uforanderlige genetiske betingelser, men av menneskeskapte miljøfaktorer, og kunne dermed også behandles.⁸⁴

De virkemidler som hadde sin forankring i eugenikken falt ytterligere i vanry som resultat av nazistenes utrydningstaktikk før og under den annen verdenskrig.⁸⁵

⁸⁰ Andenæs (2005) side 71

⁸¹ Alf Ross, "Kampen mod straffen", *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 1969 side 2 - 39

⁸² Ross (1969) side 4

⁸³ Hauge (1996) side 248

⁸⁴ Hauge (1996) side 248

⁸⁵ Hauge (1996) side 248

I tillegg, påpeker Hauge, kom viktig innflytelse fra samfunnsvitenskapene, i sær sosiologien.⁸⁶ Mens uskadeliggjøringstanken i stor grad hadde et individfokus, rettet disse vitenskaper heller blikket mot samfunnet. Det var sosiale og strukturelle forhold som var viktigst når det kom til forståelsen av menneskelig adferd. Kriminalitet var et resultat av fattigdom, arbeidsledighet, sosial elendighet. I vår sammenheng er det et sentralt poeng at slike samfunnstrekk var foranderlige. Det var ikke gitt at samfunnet skulle akseptere fattigdom. Den industrielle revolusjon hadde avstedkommet en effektivisering av produksjonen som muliggjorde en betydelig økning i levestandarden hos hele befolkningen, dersom samfunnets samlede ressurser ble jevnere fordelt. På denne måten ble behandling og rehabilitering innen strafferetten også satt inn i et større perspektiv. Kriminalitet kunne ikke bare bekjempes gjennom behandling av den enkelte lovbrøyer. Hele samfunnet måtte rehabiliteres.

Rehabiliteringstanken settes altså inn i en større sammenheng. Den utvikles og utvides. Lovovertredere skulle behandles, samfunnet reformeres. Troen på straffens rehabiliteringsfunksjon smelter sammen med en rekke andre trekk i tiden og blir del av det store politiske prosjekt på 1900-tallet – utviklingen av velferdsstaten. Det er symptomatisk at troen på rehabilitering og resosialisering innen kriminalomsorgen var på topp i perioden rundt vedtakelsen av lov 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd, selve inkarnasjonen av velferdsstaten.

3.3. BEHANDLINGSPESSIMISME

I 1978 kom Stortingsmelding nr. 104 (1977-78) Om kriminalpolitikken (heretter 1978-meldingen). Meldingen ble fremlagt av Nordli-regjeringen, hvor Inger Louise Valle var justisminister. Den utgjør en viktig komponent i forståelsen av spørsmål knyttet til rehabilitering og fengsel i norsk rett. 1978-meldingen ble til i en kriminalpolitisk brytningstid

⁸⁶ Hauge (1996) side 250

hvor behandlingsoptimismen ble utfordret fra ulike hold. Et nærmere blikk på meldingen anskueliggjør derfor andre aspekter ved individualpreventiv rehabilitering enn det som er fremkommet hittil.

1978-meldingen bryter på mange måter med det syn på straff, fengsel og rehabilitering som hadde vært rådende i flere tiår, og som så klart kom til uttrykk i Fengselsreformkomiteens innstilling fra 1956. I det hele er meldingen kritisk til det syn at straff kan begrunnes med individualprevensjon. Det uttales bl.a. at: "Det er departementets oppfatning at individualpreventive hensyn har liten vekt som begrunnelse for straff."⁸⁷ Hedda Giertsen har kalt meldingen " ... det offentliges oppgjør med individualprevensjonen ..."⁸⁸

I vår sammenheng er det den individualpreventive rehabiliteringsfunksjon som står i sentrum, og allerede tidlig i meldingen slo departementet fast: "Det lar seg ikke lenger hevde at fengselsstraff treffende kan betegnes som behandling."⁸⁹ Og når det gjaldt de strafferettslige særreaksjoner som arbeidsskole og tvangsarbeid: "Den optimisme som lå bak behandlingstankegangen ... er det vanskelig å opprettholde i dag".⁹⁰

Meldingen forholder seg aktivt til vitenskaplig forskning: "Det har vært foretatt en rekke kriminologiske undersøkelser med sikte på å vise virkningen av ulike strafferettslige reaksjoner når det gjelder å hindre ny kriminalitet fra lovbrysterens side. Den helt klare hovedtendensen fra disse undersøkelsene er at man ikke har kunnet si at noen type reaksjon – ulike former for "behandling" i institusjon, kriminalomsorg i frihet, korte eller lange straffer o.s.v. – er mer effektiv enn noen annen",⁹¹ og "Både praktiske erfaringer og en rekke

⁸⁷ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 29

⁸⁸ Hedda Giertsen, "Gir den nye kriminalmeldingen "om bekjempelse av kriminalitet" noe nytt om myndighetenes kriminalpolitikk", *Lov og Rett*, 1992 side 478 – 488 (side 479)

⁸⁹ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 12

⁹⁰ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 12

⁹¹ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 25

undersøkelser (...) viser at et bestemt valg av reaksjon gjennomgående ikke er påviselig bedre enn et annet, sett i forhold til spørsmålet om tilbakefall.”⁹²

Heller ikke nå sto Norge i noen særstilling. I Vedlegg 3 til 1978-meldingen skriver Sten Heckscher om tilstanden i Sverige at den tidligere behandlingsoptimisme har ”... omvärderats ...”,⁹³ og i Vedlegg 4 vedrørende Danmark beskriver Knud Waaben en ”... bevægelse bort fra den tidsubestemte behandlingsforms idé”.⁹⁴

3.3.1. FORKLARINGER PÅ BEHANDLINGSPESSIMISMEN

Hva skyldtes så det endrede syn på fengselets rehabiliteringsfunksjon? Slik jeg ser det kan i alle fall to grunner påpekes.

3.3.1.1 UNDERSØKELSE AV RESULTATENE, "NOTHING WORKS"

Da Fængselsreformkomiteen avga sin innstilling i 1956 fantes det relativt sett lite vitenskapelig forskningsmateriale om effekten av rehabilitering i fengsel og liknende institusjoner. Symptomatisk var komiteens behandling av Berg arbeidsskole og Opstad tvangsarbeidshus. For arbeidsskolens vedkommende var ingen systematisk gjennomgang av driften tilgjengelig, og komiteen måtte derfor selv foreta de undersøkelser den fant påkrevet.⁹⁵ Heller ikke for tvangsarbeid fantes noen undersøkelser fra den senere tid og komiteen begrenset seg til å innhente uttalelser fra direktør og overlege ved Opstad.⁹⁶

⁹² St.meld. nr. 104 (1977-78) side 12

⁹³ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 269

⁹⁴ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 284

⁹⁵ Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 122 flg.

⁹⁶ Fængselsreformkomiteens innstilling (1956) side 157

Med 1978-meldingen var bildet endret. Både nasjonalt og internasjonalt hadde det de siste tiår blitt produsert en stor mengde vitenskapelige arbeider som tok sikte på å måle effekten av ulike rehabiliteringsopplegg og fengselet som rehabiliteringsarena.

I 1974 publiserte den amerikanske sosiologen Robert Martinson artikkelen "What works? - questions and answers about prison reform", hvor han gjennomgikk resultatene av 231 undersøkelser av behandlingsopplegg gjennomført i perioden 1945 til 1967.⁹⁷ Artikkelens innhold ble ytterligere utdypet året etter i en bok som Martinson medforfattet.⁹⁸ Studien, som fikk navnet ECT (Effectiveness of Correctional Treatment), fikk avgjørende betydning for rehabiliteringstenkning og straffegjennomføring i store deler av verden.

Bakgrunnen for studien var et initiativ fra the New York State Governor's Special Committee on Criminal Offenders, hvor Martinson var blitt bedt om å kartlegge hvilke behandlingsopplegg som hadde vist seg å være mest effektive. Spørsmålet var ganske enkelt: "what works?"⁹⁹ Martinsons konklusjon presenteres tidlig i artikkelen: "With few and isolated exceptions, the rehabilitative efforts that have been reported so far have had no appreciable effect on recidivism".¹⁰⁰ Og videre at materialet han og kollegene hadde gjennomgått "... give us very little reason to hope that we have in fact found a sure way of reducing recidivism through rehabilitation."¹⁰¹

Slik Martinson tolket resultatene, var det lite hold for påstanden om at rehabiliteringstiltak i fengselet reduserte sannsynligheten for å begå nye straffbare handlinger. Han fant lite som tydet på at personer som gjennomgikk ulike rehabiliteringstiltak klarte seg bedre når de ble sammenliknet med innsatte som sonet ordinære fengselsstraffer uten spesielle opplegg.

⁹⁷ Robert Martinson, "What works? – questions and answers about prison reform", *Public Interest*, 1974 side 22 – 54 (side 24)

⁹⁸ Douglas Lipton, Robert Martinson og Judith Wilks, *The Effectiveness of Correctional Treatment A Survey of Evaluation Studies*, New York 1975

⁹⁹ Martinson (1974) side 23

¹⁰⁰ Martinson (1974) side 25

¹⁰¹ Martinson (1974) side 49

Et annet moment som Martinson fremholdt var metodeproblemene. Selv om man begrenset seg til kun å se rehabiliteringsoppleggene i forhold til tilbakefallsraten ("recidivism rates"¹⁰²) oppsto i følge Martinson "... enough methodological complications to make a clear reporting of the findings most difficult."¹⁰³ Det var særlig problematisk at de ulike grupper lovovertredere som ble studert i liten grad var sammenlignbare ("exceedingly disparate"¹⁰⁴). Dermed kunne det vanskelig slås fast at opplegg som hadde effekt på en gruppe, ville ha tilsvarende effekt på en annen. Resultatene hadde altså liten overføringsverdi. Videre var få av studiene gjentatt ("little attempt to replicate studies"¹⁰⁵), slik at det var usikkert hvor pålitelig funnene egentlig var. Og til sist fant han at begrepet "tilbakefallsrate" var gitt høyst ulikt innhold i de forskjellige studiene.¹⁰⁶ Oppsummert medførte metodeproblemene, slik Martinson så det, at vår kunnskap om virkningen av rehabilitering var begrenset. Mathiesen har fremholdt metodekritikken som det viktigste budskapet fra Martinson.¹⁰⁷

ECT-studien fant enkelte unntak hvor man ved hjelp av bestemte rehabiliteringsopplegg klarte å redusere tilbakefallet,¹⁰⁸ men hovedkonklusjonen var klar - de behandlingsopplegg som var undersøkt hadde stort sett ingen eller liten påviselig effekt på sannsynligheten for å begå ny kriminalitet når man sammenliknet med kontrollgrupper som ikke fikk behandling. I tillegg var metodeproblemene som nevnt betydelige. Martinsons konklusjon gav sågar opphav til en egen betegnelse på den følgende epoke i rehabiliteringstenkningen – "*Nothing works*".

ECT-undersøkelsens hovedkonklusjoner vant bred oppslutning internasjonalt, og Mathiesen har vist at oppfatningen ble styrket av en rekke undersøkelser fra 1960- og 1970-tallet som

¹⁰² Martinson (1974) side 24

¹⁰³ Martinson (1974) side 24

¹⁰⁴ Martinson (1974) side 24

¹⁰⁵ Martinson (1974) side 24

¹⁰⁶ Martinson (1974) side 24 flg.

¹⁰⁷ Mathiesen (2007) side 73

¹⁰⁸ Martinson (1974) side 49

viste liknende resultater.¹⁰⁹ Vitenskapelig forskning utfordret altså det syn på rehabilitering som hadde vært rådende, og som så tydelig kan spores i Fængselsreformkomiteens innstilling fra 1956. Det er i en slik kontekst vi må forstå 1978-meldingen, når den langt på vei implementerer rehabiliteringsparadigmet "nothing works" i norsk straffegjennomføring. Den oppfatning som gradvis hadde fått gjennomslag innen forskningen mot slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet, fikk nå rotfeste hos sentrale politiske aktører i lovgivningsprosessen.

3.3.1.2. ANDRE FORKLARINGER.

De mange forskningsresultater som viste begrenset effekt av rehabiliteringstiltak i fengslene var en viktig årsak til vridningen mot behandlingsspesimisme. Men det er også andre forklaringsfaktorer som kompletterer bildet.

En av dem kan søkes i de generelle samfunnstrekk i perioden. Velferdsstaten som konsept hadde passet godt inn i behandlingssideologien. Storsamfunnets vilje til å kombinere straffens ondtilføyelse med tiltak for å få den enkelte lovovertreder på rett kjøll kunne ses som solidaritet i praksis. På 1970-tallet kom velferdsstatlig rehabiliteringstenkning under press.

Hauge viser at kritikken kom fra ulikt hold. Dels fra konservative krefter som mente behandling og andre velferdstiltak for innsatte innebar en underminering av fængselsoppholdets avskrekkingseffekt. Og dels fra en voksende radikal bevegelse hvor strafferettens reaksjonssystem ble vurdert som grunnleggende urettferdig.¹¹⁰ Fra radikalt hold ble det fremholdt at fangebefolkningen i all hovedsak kom fra ressursvake grupper, og at fængsel ikke hadde noen naturlig plass i et moderne samfunn. Å kalle straffen for "behandling" gav den bare et skinn av legitimitet.

¹⁰⁹ Mathiesen (2007) side 62

¹¹⁰ Hauge (1996) side 260

Det ble og rettet kritikk mot behandlingsargumentet fra et rettssikkerhetsståsted, og tanken om at like handlinger skal behandles likt var en viktig komponent.¹¹¹ Et strafferettslig likhetsprinsipp innebærer at det skal idømmes samme fengselsstraff for to straffbare forhold når både objektive og subjektive sider ved forholdene er sammenfallende. Dersom lovovertridere skulle interneres med rehabilitering som siktemål, ville det med nødvendighet resultere i at personer som viste liten evne eller vilje til lovlighet fikk et lengre fengselsopphold enn de som hadde god utbytte av behandlingen. Straffen måtte, i alle fall til en viss grad, gjøres tidsubestemt. Den innsatte kunne slippes fri når han var "ferdigbehandlet", verken før eller senere.

Mathiesen mener å påvise at behandlingssideologien rent generelt førte til lengre innesperring og større rettsusikkerhet.¹¹² På den annen side kan det virke som behandlingssynspunkter resulterte i at færre personer ble dømt til fengsel. Hauge påviser at antall domfelte til ubetinget fengsel sank i de nordiske land på 1950-tallet.¹¹³ En forklaring på dette kan nettopp være at flere av de behandlingspregede særreaksjoner, som arbeidsskole og tvangsarbeid, formelt ikke var straff. Personer som fikk slike dommer kom dermed ikke med i statistikken over innsatte i fengslene.

3.3.2. OPPFATNINGEN I JURIDISK LITTERATUR

Også innen den juridiske litteratur hadde synet på rehabilitering som begrunnelse for straff nå i stor grad snudd. Den utvikling som kan spores ved å sammenholde de ulike utgaver av Johs. Andenæs sin "Alminnelig strafferett" er illustrerende. Boken har lenge vært ansett som standardverket i strafferett i Norge og har vært brukt som lærebok ved alle landets tre juridiske fakulteter.

¹¹¹ Hauge (1996) side 268

¹¹² Mathiesen (2007) side 56

¹¹³ Hauge (1996) side 255

Bokens førsteutgave utkom i 1956. Her uttalte Andenæs i tråd med samtidens rehabiliteringsoptimisme: "Behandling i stedet for eller ved siden av straff brukes nå for de ganske unge, for de farlige eller iherdige *tilbakefallsforbrytere*, for de *mentalt abnorme* og for *alkoholistene* og *løsgjengerne*. Etter hvert som kjennskapet til det menneskelige sjeleliv blir utvidet, er det naturlig at flere tilfelle blir skilt ut til særbehandling",¹¹⁴ og at vi må regne med at "... spørsmålet om den individualpreventivt riktige behandling vil få større plass, både ved domstolens valg av sanksjon og innenfor fullbyrdelsen."¹¹⁵ I boken listes opp en rekke aktuelle behandlingstiltak som i større eller mindre grad var integrert i straffrettspleien, bl.a. kastrasjon, lobotomi, psykoterapi eventuelt i kombinasjon med narkoanalyse, hormonbehandling, aversjonskur mot alkoholisme m.v.¹¹⁶

I bokens andreutgave fra 1974 presenteres et annet syn på behandling. Her poengterer Andenæs at "Nyere forskning har imidlertid skapt betydelig skepsis med hensyn til hva man kan oppnå ved valg av reaksjon".¹¹⁷ Om utsiktene fremover uttaler han: "Vi behøver heller ikke oppgi håpet om at man kan finne frem til helt nye behandlingsmetoder som er overlegne dem man har i dag. Men noe særlig grunnlag for optimisme ser det ikke ut til å være."¹¹⁸

I 1973 kommenterte Andenæs selv det syn han hadde presentert i bokens førsteutgave på følgende måte: "Enda så plausibel uttalelsen den gang kunne virke, hører den avgjort til de feilslåtte profetier."¹¹⁹ Resultatene fra den kriminologiske forskning omtales som et kraftig slag mot behandlingsoptimismen, og at "... ingen annen faktor ... har endret mitt eget kriminalpolitiske syn så meget."¹²⁰

¹¹⁴ Andenæs (1956) side 88

¹¹⁵ Andenæs (1956) side 395

¹¹⁶ Andenæs (1956) side 81flg.

¹¹⁷ Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 2. utgave, Oslo 1974 side 82

¹¹⁸ Andenæs (1974) side 84

¹¹⁹ Johs. Andenæs, "Fremtidsperspektiver på strafferetten", *Lov og Rett*, 1973 side 339 – 359 (side 349)

¹²⁰ Andenæs (1973) side 347

3.3.3. KONSEKVENSER FOR STRAFFENS BEGRUNNELSE

Dermed blir det på nytt nødvendig å trekke frem det prinsipielle spørsmål om straffens legitimeringsgrunnlag. Kunne rehabilitering fortsatt begrunne bruk av fengsel, når "... behandlingshensynet og hensynet til individuell påvirkning har vist seg å bygge på et altfor optimistisk grunnlag"?¹²¹ 1978-meldingen stiller selv spørsmålet, og konkluderer: "Etter departementets syn kan vi, ut fra de kunnskaper vi har i dag, som alminnelig utgangspunkt ikke lenger forsvare langvarige frihetsberøvelser med at de vil ha gunstige virkninger overfor den enkelte lovovertreder. Gjennomgående er resultatet det motsatte."¹²² Andre aspekter ved fengselsstraffen måtte dermed tre i stedet for rehabilitering dersom dens begrunnelse og legitimeringsgrunnlag ikke skulle fremstå betydelig svekket.

Et alternativ kunne være å vektlegge andre aspekter ved individualprevensjonen, f.eks. uskadeliggjøringseffekten. 1978-meldingen er langt på vei avvisende. "Bruk av internering i et omfang som kunne få praktisk betydning ville kreve så strenge fengselsstraffer at det ville gå langt ut over det som kunne forsvares ut fra hensynet til humanitet og rettferd."¹²³ I følge meldingen fremsto altså ikke uskadeliggjøring som et viktig nok individualpreventivt argument.

Heller ikke allmennpreventive sider ved fengselsstraffen er særlig fremtredende. Det vises eksempelvis til de "... klare begrensninger i den kunnskap vi i dag har for å forutsi i hvilken grad straffesystemet evner å påvirke den alminnelige atferd."¹²⁴

¹²¹ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 29

¹²² St.meld. nr. 104 (1977-78) side 26

¹²³ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 12

¹²⁴ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 13

Som jeg tidligere har påpekt utgjør allmenn- og individualprevensjon straffens to hovedfunksjoner i følge de relative straffeteorier. Disse funksjoner antas å gi straffen bestemte virkninger, først og fremst evne til å hindre kriminalitet, og derigjennom får straffen sin legitimitet. Sett i lys av den fremtredende stilling de relative straffeteorier har hatt i norsk rett er det derfor interessant når 1978-meldingen slår fast at enten det tas utgangspunkt i individualprevensjon eller allmennprevensjon er det "... svært begrenset hva vi vet om straffens virkning",¹²⁵ og at "På denne bakgrunn bør det festes større oppmerksomhet ved andre hensyn ... nemlig betraktninger om humanitet og rettferd."¹²⁶ Og videre: "Kravet til rettferd utgjør også en selvstendig begrunnelse for straff ..." ¹²⁷ og er et "... sikrere grunnlag for straff enn teorier som bygger på at straffen er et middel for å oppnå andre mål."¹²⁸ Når fengselsstraffen skal begrunnes retter altså meldingen søkelyset mot andre aspekter enn dens kriminalitetsreducerende effekt, i sær rettferd.

I de absolutte straffeteorier har vi sett at nettopp rettferdighetens oppfyllelse er straffens formål.¹²⁹ Slik jeg ser det er det dermed grunnlag for å hevde at 1978-meldingen i noen grad vender blikket bort fra de relative straffeteorier, og i noe større grad forankrer straffen i absolutte teorier. I NOU 2003: 15 påpekes at 1978-meldingen er et tidlig uttrykk for nyklassisistiske strømninger.¹³⁰ Nyklassisisme er brukt som betegnelse på en kriminalpolitisk strømning i Norden som i større grad vektlegger gjengjeldelses- og rettferdighetstenkning.¹³¹ I en beskrivelse av utviklingen i den kriminalpolitiske debatt uttalte Andenæs om situasjonen i 1978 at "Det tradisjonelle takstsystemet, hvor straffen i første rekke blir utmålt ut fra hensynet til lovovertrедelsens grovhet og lovovertrедerens skyld, er kommet til heder og verdighet igjen."¹³²

¹²⁵ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 13

¹²⁶ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 13

¹²⁷ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 31

¹²⁸ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 31

¹²⁹ jf. fotnote 22

¹³⁰ NOU 2003: 15 Fra bot til bedring. Et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff, side 48

¹³¹ NOU 2003: 15 side 48

¹³² Johs. Andenæs, "Kriminalitet og straff gjennom 40 år En vandringsmann ser seg tilbake" i *Jus og jord. Heidersskrift til professor Olav Lid på 70-årsdagen*, Oslo 1978 side 10 – 22 (side 17)

Det er verdt å merke seg at rettferdsbegrepet har en tosidig funksjon i 1978-meldingen. På den ene side bidrar det til å begrunne bruk av fengsel, jf. drøftingen over. På den annen side påpekes at rettferd også *innskrenker* muligheten til å anvende straff. Når kunnskapen om straffens virkning er begrenset ”... blir det spesielt viktig at straffen ikke fremtrer som urettferdig, - som mer tyngende enn det er rimelig ...”.¹³³ Også lovbyteren har altså krav på en rettferdig behandling, og meldingen påpeker at dette hensyn forsterkes av at den personkrets som oftest utsettes for fengselsstraffens ondetilføyelse jevnt over preges av ressursfattigdom og store personlige og sosiale problemer.¹³⁴

3.3.4. PRAKTISKE KONSEKVENSER FOR STRAFFEGJENNOMFØRINGEN

I tillegg til de konsekvenser det endrede syn på rehabilitering fikk for oppfatningen av straffens begrunnelse, måtte det også tas stilling til hvilken betydning det skulle få for de konkrete soningsforholdene i fengslene. Det måtte tas stilling til om rehabiliteringstiltakene likevel skulle beholdes.

En mulig løsning ville være å avvikle tiltakene. Til en viss grad ble dette gjort. Arbeidsskole ble i 1965 erstattet av ungdomsfengsel, jf. lov 9. april 1965 nr. 3 om strafferettslege åtgjerder mot unge lovbyrtarar (ungdomsreaksjonsloven). Særreaksjonene for unge lovbyrtare fikk dermed et tydeligere strafferettslig preg,¹³⁵ selv om behandlingstanken fortsatt var sentral.¹³⁶ Ungdomsfengsel ble så avskaffet i 1975.¹³⁷ Tvangsarbeid etter løsgjengerloven ble avskaffet i 1970,¹³⁸ og bruken av sikring gikk sterkt tilbake.¹³⁹

¹³³ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 13

¹³⁴ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 13

¹³⁵ NOU 2008: 15 Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll, side 17

¹³⁶ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 25

¹³⁷ NOU 2008: 15 side 18

¹³⁸ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 25

¹³⁹ Andenæs (1978) side 17

Men innad i de tradisjonelle fengsler ble velferdsordninger som i utgangspunktet hadde vært ment som rehabiliteringstiltak i stor grad foreslått opprettholdt. Det argumenteres i 1978-meldingen eksempelvis for å benytte åpne anstalter i langt større grad,¹⁴⁰ for at arbeidstiltak og undervisningstilbud måtte videreutvikles¹⁴¹ og for at de innsattes fritid skulle gjøres mer meningsfylt.¹⁴²

Delvis kan dette ses som uttrykk for at rehabiliteringstanken ikke er endelig forlatt. Dette er ikke overraskende. Det kan vanskelig tenkes at en ideologi med godt rotfeste i etablerte fagmiljøer ved et pennestrøk kan viskes fullstendig ut. Det er i første rekke i relasjon til det prinsipielle spørsmål om straffens begrunnelse at behandlingstanken ikke lenger synes å være gangbar mynt. Giertsen påpeker at tanken om at en person kan rehabiliteres fortsatt "... preger fengselsstraffens *innhold*."¹⁴³

Men tiltakenes opprettholdelse var i stor grad også begrunnet i et helt annet hensyn enn rehabilitering, nemlig humanisme. Dette er, som vist tidligere, et hensyn meldingen selv påpeker at det bør festes større oppmerksomhet ved,¹⁴⁴ og det uttales at "Selv om frihetsberøvelsen ikke kan begrunnes med individualpreventive hensyn ... må dette likevel ikke føre til at man oppgir den humanisering av fengselsvesenet som behandlingstankegangen har ført med seg."¹⁴⁵

Vedeler påpeker videre at mange tiltak i realiteten ikke var annet enn rettigheter som vanlige borgere hadde og som den innsatte ikke var fradømt.¹⁴⁶ Fengselsstraffens hovedkomponent er frihetsberøvelsen,¹⁴⁷ mens den innsatte ikke er fradømt andre

¹⁴⁰ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 152

¹⁴¹ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 157 flg.

¹⁴² St.meld. nr. 104 (1977-78) side 162

¹⁴³ Hedda Giertsen, "Fengselsvesenets skjulte verdimønstre", *Lov og Rett*, 1995 side 414 – 427 (side 418)

¹⁴⁴ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 13 og side 30

¹⁴⁵ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 12 - 13

¹⁴⁶ Vedeler (1973) side 44 – 45

¹⁴⁷ St.meld. nr. 104 (1977-78) side 29

rettigheter han måtte ha som f.eks. rett til skolegang etter opplæringsloven eller rett til nødvendig helsehjelp etter pasientrettighetsloven.

3.3.5. BEHANDLINGSPESSIMISMEN SLÅR ROT

På samme måte som behandlingsoptimismen hadde farget både den kriminalpolitiske diskusjon og den praktiske straffegjennomføring på midten av 1900-tallet, ble nå den manglende tro på fengselets rehabiliteringspotensial gradvis innarbeidet. Flere offentlige dokumenter som fulgte i kjølvannet av 1978-meldingen illustrerer dette.

I NOU 1983: 57 legges det til grunn at når alle forsøk på å hindre ny kriminalitet ved bruk av fengsel vurderes under ett "... blir hovedresultatet at det ikke er mulig å påvise noen klare positive virkninger",¹⁴⁸ og "Etter Straffelovkommisjonens mening kan man derfor ikke begrunne bruken av ubetinget fengselsstraff med redusert tilbakefallsrisiko ...".¹⁴⁹ I NOU 1988: 37 uttales at det er "... påkrevet å ta klar avstand fra den oppfatning at bruk av ubetinget fengselsstraff kan legitimeres i behandlings- eller resosialiseringshensyn."¹⁵⁰

3.4. NY OPTIMISME?

I 1992 la regjeringen frem en ny Stortingsmelding nr. 23 (1991 – 1992) Om bekjempelse av kriminalitet (heretter 1992-meldingen). I forhold til mine problemstillinger, presenteres her interessante synspunkter.

Meldingen uttaler innledningsvis at: "Den interesse vårt samfunn har vist for å legge grunnlaget for at gjerningsmannen kan resosialiseres, er sunn og positivt."¹⁵¹ Holdt opp mot

¹⁴⁸ NOU 1983: 57 Straffelovgivningen under omforming Straffelovkommisjonens delutredning I, side 51

¹⁴⁹ NOU 1983: 57 side 51

¹⁵⁰ NOU 1988: 37 Ny fengselslov, side 46

¹⁵¹ St.meld. nr. 23 (1991-92) Om bekjempelse av kriminalitet, side 10

et av 1978-meldingens grunnpremiss om at muligheter for resosialisering ”... har vist seg å bygge på et altfor optimistisk grunnlag”,¹⁵² kan dette ses som en ikke ubetydelig retningsjustering. I sin omtale av kriminalomsorg i anstalt uttaler 1992-meldingen videre: ”Risikoen for tilbakefall til ny kriminalitet vil kunne reduseres ved å tilføre de innsatte kunnskaper, ferdigheter, normer og kultur under fengselsoppholdet.”¹⁵³

Et naturlig spørsmål blir dermed om 1992-meldingen innleder en ny epoke i norsk kriminalpolitikk hva angår synet på rehabilitering, eller om den heller må ses som en enkeltstående hendelse, et slags unntak som bekrefter regelen. Giertsen har hevdet at tanken om resosialisering vekkes opp igjen med 1992-meldingen.¹⁵⁴ Jeg vil nærme meg spørsmålet ved å se på den seneste utvikling av rehabiliteringstenkning i norsk rett.

3.4.1. STRAFF SOM VIRKER

Det kan hevdes at de tendenser som kunne spores i 1992-meldingen senere er fulgt opp. I lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) § 2 slås fast at straffen skal gjennomføres på en måte som ”... motvirker nye straffbare handlinger”, og i lovens forarbeider fremholdes dette som et av lovens overordnede prinsipper.¹⁵⁵

Den foreløpig siste stortingsmelding som omhandler kriminalomsorgen er den tidligere omtalte 2008-meldingen, St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding). I det følgende vil jeg med utgangspunkt i denne, belyse rehabiliteringsargumentets plass i dagens straffegjennomføring. I tråd med oppgavens hovedproblemstillinger vil jeg både undersøke hvor sentral plass rehabiliteringstiltak gis i praktisk straffegjennomføring, og jeg vil drøfte de prinsipielle spørsmål knyttet til straffens begrunnelse.

¹⁵² St.meld. nr. 104 (1977-78) side 29

¹⁵³ St.meld. nr. 23 (1991-92) side 95

¹⁵⁴ Giertsen (1992) side 479

¹⁵⁵ Ot.prp. nr. 5 (2000 – 2001) Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven), side 149

Meldingens tittel er i denne sammenheng interessant. Straffen skal ha en bestemt virkning i form av mindre kriminalitet og et tryggere samfunn. Dette kan indikere at 1978-meldingens vridning mot absolutte straffeteorier nedtones, at det på ny er straff som samfunnsbeskyttelse som er det sentrale og at de relative straffeteoriers stilling gjenvinnes når straffen skal begrunnes.

I forlengelsen av dette blir det naturlig å se nærmere på hvilken plass selve rehabiliteringskomponenten inntar. Innledningsvis uttales: "Straffen må være slik at tilbakefallet til ny kriminalitet bli mindre. Det innebærer blant annet å *rehabiliter* bedre"¹⁵⁶ (min utheving). Det er straffens evne til å redusere kriminaliteten som gir den legitimitet, jf. meldingens tittel, og reduksjonen oppnås bl.a. gjennom rehabilitering. Dette grunnleggende utgangspunkt følges opp utover i meldingen hvor en rekke tiltak som springer ut av rehabiliteringstenkning trekkes frem.

Skolegang og utdanning fremheves som særlig viktig: "God opplæring er ett av de viktigste virkemidlene for å få straffedømte til å mestre livet etter endt soning og det er et viktig kriminalitetsforbyggende tiltak".¹⁵⁷ Arbeid anses også fortsatt som en sentral rehabiliteringskomponent: "Arbeidsdriften skal være en integrert del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene."¹⁵⁸ Videre settes kulturaktiviteter inn i et rehabiliteringsperspektiv: "Et godt kulturtilbud er derved viktig i arbeidet med rehabilitering av domfelte."¹⁵⁹

Også andre elementer ved 2008-meldingen kan betraktes fra et rehabiliteringsståsted. Det ses eksempelvis positivt på et system som honorerer god oppførsel og gode intensjoner om

¹⁵⁶ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 7

¹⁵⁷ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 111

¹⁵⁸ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 110

¹⁵⁹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 114

et lovlydig liv.¹⁶⁰ Slik adferd kan føre til mildere straffereaksjon eller kortere straff, lettere soningsforhold eller økt sjanse for prøveløslatelse. En form for rehabilitering gjennom et belønningssystem. Dette kan minne om den tenkning som lå til grunn for det før omtalte klassesystem, som ble innført i norske fengsler på siste halvdel av 1800-tallet. Som nevnt kan klassesystemet ses som et tidlig innslag av rehabiliteringstenkning.

Det bør påpekes at det også er forskjeller på de tanker som presenteres i 2008-meldingen og den ideologi som lå til grunn for klassesystemet. Særlig fremtredende er dette i meldingens anerkjennelse av de prinsipielle problemer knyttet til en individuell tilpasning av straffen avhengig av den innsattes adferd. "Progresjons- og rehabiliteringsprinsippene må imidlertid aldri trekkes så langt at det står i motsetning til prinsippet om "likhet for loven" ...".¹⁶¹ Det fremholdes altså at det er en grense for hvor langt de relative teorier om samfunnsbeskyttelse kan strekkes når forskjellsbehandling av personer som er dømt for noenlunde tilsvarende forhold skal begrunnes. Det kan dermed hevdes at de nye tanker ikke representerer en kopi av den lære som lå til grunn for klassesystemet, som i alle fall i en rendyrket form hadde akseptert stor grad av forskjellsbehandling.¹⁶² Begrunnelsen for et belønningssystem er derimot i noen grad den samme, nemlig at progresjon i soningsforholdene er en viktig komponent i resosialiseringsprosessen: "Bedre progresjon i straffegjennomføringen gir bedre rehabilitering".¹⁶³

Dette illustrerer et viktig poeng i forhold til det prinsipielle spørsmål om straffens legitimeringsgrunnlag. Vi kan i lys av det ovennevnte skimte et skjæringspunkt, hvor absolutte og relative tilnærminger krysser hverandre. Relative teorier om samfunnsbeskyttelse begrunner forskjellsbehandling, men bare inntil et visst punkt. De absolutte straffeteoriers krav om forholdsmessighet mellom forbrytelse og straff kan til slutt komme inn og begrense mulighetene til individuell tilpasning av straffen. Til tross for at 2008-meldingen kan leses som en revitalisering av de relative straffeteorier, forkastes altså

¹⁶⁰ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 109

¹⁶¹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 109

¹⁶² Hauge (1996) side 222

¹⁶³ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 10

ikke det rettferdsprinsipp som ble fremholdt i 1978-meldingen helt og fullt. Som nevnt innledningsvis er det å begrunne straff en tankemessig avansert øvelse som fordrer evne til å anlegge ulike perspektiv, og holde ulike og til dels motstridende argumenter opp mot hverandre.

Meldingen er kritisk til å anvende ubetinget fengsel overfor lovbrytere i aldersgruppen 15 til 18 år.¹⁶⁴ Den går derfor inn for å etablere et pilotprosjekt med en enhet som er særlig tilrettelagt for unge straffedømte. I NOU 2008: 15 Barn og straff konkretiseres dette. Her foreslås at "... kriminalomsorgen oppretter egne enheter som skal prioritere unge innsatte", at hver enhet skal ha "et eget flerfaglig team" og at arbeidet skal bygge på "miljøterapeutiske prinsipper".¹⁶⁵

Den begrunnelse som oppstilles for slike enheter synes for en stor del å være tuftet på rehabiliteringstanker, og kan på visse punkter minne om de argumenter som ble brukt for innføring av arbeidsskole og senere ungdomsfengsel. NOU 2008: 15 slår fast at man gjennom fengselsoppholdet skal "... forsøke å motivere og hjelpe den innsatte til å forberede seg til et lovlydig og meningsfullt liv etter løslatelsen."¹⁶⁶ For arbeidsskolen sto også den unges resosialisering sentralt, hensikten var "... oppdragelse og opplæring".¹⁶⁷

Utvalget poengterer i NOU 2008: 15 at det nye system likevel ikke innebærer gjeninnføring av ungdomsfengsel.¹⁶⁸ Det fremheves at det er betydelige forskjeller mellom de foreslåtte enheter og arbeidsskole/ungdomsfengsel. Det vises særlig til at ordningen ikke er ment "... å åpne for at domstolene skal idømme flere barn fengselsstraff eller at fengselsstraffens lengde utvides i forhold til det som følger av dagens rettspraksis."¹⁶⁹ Et sentralt element i kritikken av arbeidsskolen hadde nettopp vært at dom på slik anbringelse ofte medførte et

¹⁶⁴ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 153

¹⁶⁵ NOU 2008: 15 side 160

¹⁶⁶ NOU 2008: 15 side 159

¹⁶⁷ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 125

¹⁶⁸ NOU 2008: 15 side 160

¹⁶⁹ NOU 2008: 15 side 160

svært langvarig frihetstap sammenliknet med ordinær fengselsdom,¹⁷⁰ et dilemma som ble påpekt allerede av Fengselsreformkomiteen i 1956.¹⁷¹ Når den skulle forklare hvorfor arbeidsskolen ikke hadde blitt anvendt i det omfang man ved opprettelsen hadde regnet med, uttalte komiteen at den ikke kunne "... fri seg fra det inntrykk at domstolene ... kvier seg sterkt for å treffe beslutning om en så langvarig frihetsberøvelse som arbeidsskoleanbringelse betyr, og i stedet foretrekker den gamle ordning med en kort fengselsstraff."¹⁷²

Videre skal de nye enheter ikke utelukkende være reservert for barn, men ha som formål "... å sette sammen en gruppe innsatte som kan ha stabiliserende og positiv innvirkning på hverandre."¹⁷³ Gruppen kan inkludere enkelte eldre innsatte.

I følge NOU 2008: 15 vil det følgelig være ikke ubetydelige praktiske forskjeller mellom slike enheter og de gamle institusjoner arbeidsskole og ungdomsfengsel. Begrunnelsen fremstår derimot også her som nokså sammenfallende, og rehabiliteringshensynet synes å stå sentralt.

Som gjennomgangen viser, anvender 2008-meldingen rehabiliteringsargumenter i mange sammenhenger. I sin presentasjon av forskning på straff gjennomført i fengsel og straff gjennomført i samfunnet,¹⁷⁴ fremføres synspunkter som av den grunn bør kommenteres. Der vises det til ulike sosiologiske fengselsundersøkelser, og disse oppsummeres med at: "Fengslene er *ikke* egnet for rehabilitering – de er tvert i mot en del av problemet ved selv å virke kriminalitetsproduserende ..."¹⁷⁵ (min utheving). Videre vises det til forskning som

¹⁷⁰ NOU 2008: 15 side 17

¹⁷¹ Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 125

¹⁷² Fengselsreformkomiteens innstilling (1956) side 125

¹⁷³ NOU 2008: 15 side 160

¹⁷⁴ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 80 flg.

¹⁷⁵ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 81

antyder at fengselsstraff øker tilbakefallet, i motsetning til straffegjennomføring i samfunnet og at dette er særlig tydelig ved lange fengselsstraffer.¹⁷⁶

Disse uttalelser kan synes å stå i et motsetningsforhold til den forståelse av rehabilitering som anlegges andre steder i meldingen. Når kapittelet leses i sammenheng er det etter min mening ikke grunnlag for en slik konklusjon. Resonnementet inngår i en drøfting av *hvilke* individualpreventive sider ved fengselsoppholdet som bør vektlegges, rehabilitering eller avskrekking, og det uttales at "... ensidig vekt på å straffe i liten grad medvirker til forandring i kriminell atferd, mens rehabiliteringsanstrengelser kan gi positive effekter."¹⁷⁷ Slik fremstår uttalelsen om at fengslene ikke er egnet for rehabilitering i første rekke som en tilkjennegivelse av det syn at fengselsstraff som ensidig vektlegger straffekomponenten ikke er egnet for rehabilitering. Mens situasjonen stiller seg annerledes dersom det i stedet satses på implementering av rehabiliteringsprogrammer.

Det understrekes likevel at både internasjonal og norsk forskning avslører at fengselet har utilsiktede skadevirkninger som griper inn i og påvirker resosialiseringprosessen.¹⁷⁸ Dette kan ses som en anerkjennelse av det tidligere nevnte dilemma som oppstår når en og samme straffereaksjon både skal være ondtilføyelse og tilføyelse av goder.

3.4.2. BRUDD ELLER KONTINUITET?

Hvordan skal man så oppsummere 2008-meldingens holdning til I rehabilitering? I hvilken tradisjon stiller dagens norske straffegjennomføring seg? Et spørsmål om brudd eller kontinuitet kan vanskelig besvares med et klart enten eller. Ingen aktører innen rettssystemet kan fullstendig løsrive seg fra den historiske kontekst de selv er en del av. Det er således vanskelig å tenke seg en utvikling av så vidt komplekse størrelser som straff og

¹⁷⁶ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 81

¹⁷⁷ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 81

¹⁷⁸ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 80

straffegjennomføring uten at det til en viss grad bygges videre på den eksisterende ordning. I praksis vil det derfor ofte være snakk om nyanseforskjeller, et større eller mindre skifte av tyngdepunkt, heller enn epokegjørende paradigmeskifter.

Enkelte sider ved meldingen trer inn i en tradisjon med lange historiske røtter, og gir straffegjennomføringen klare innslag av kontinuitet. Særlig kan nevnes vektleggingen av et humanistisk menneskesyn som en grunnleggende verdi i straffelovgivning, rettspraksis og fullbyrding,¹⁷⁹ og som en av pilarene kriminalomsorgen bygger på.¹⁸⁰

Til tross for slike innslag av kontinuitet, gir gjennomgangen over etter min mening belegg for å hevde at 2008-meldingen inntar et annet syn på det prinsipielle spørsmål om straffens begrunnelse enn 1978-meldingen. Rehabilitering inngår i langt større grad som del av fengselets legitimeringsgrunnlag, og både summen av de enkelttiltak som har en rehabiliteringsbegrunnelse og de mer prinsipielle uttalelser trekker i denne retning. Slik kan det hevdes at 2008-meldingen heller stiller seg i samme tradisjon som Fengselsreformkomiteens innstilling fra 1956.

I siste utgave av "Kan fengsel forsvares?", som utkom noe før 2008-meldingen, drøfter Mathiesen rehabiliteringstenkningens posisjon på 1990- og 2000-tallet. I tråd med det jeg har beskrevet over finner han at slik tenkning er betydelig styrket i perioden, den har gjenvunnet "... noe av sin fordums styrke."¹⁸¹ Han påpeker likevel at dagens rehabiliteringsideologi fremstår annerledes enn den Fengselsreformkomiteen la til grunn for sin innstilling på et viktig punkt, nemlig *begrunnelsen* for å rehabilitere. Mathiesen mener at det kan spores en dreining fra en tenkning som fremhevet den *domfeltes* velferd som en sentral begrunnelse for rehabiliteringstiltak, til rehabiliteringstenkning som i første rekke begrunner tiltakene med *samfunnsvernet*.¹⁸² På denne måten blir motivet for å endre

¹⁷⁹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 21

¹⁸⁰ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 7

¹⁸¹ Mathiesen (2007) side 63

¹⁸² Mathiesen (2007) side 63 flg.

lovovertrederens livsførsel ikke i første rekke at han selv skal slippe å oppleve straffens ubehag på nytt, men at *samfunnet* skal spares for det ubehag hans kriminelle adferd medfører.

Dersom et slikt syn anlegges, kan det gi grunnlag for å se dagens rehabiliteringsideologi som et brudd både med 1978-meldingens avvisende holdning, men også med Fængselsreformkomiteens behandlingsoptimisme. Det kan hevdes at de sider av behandlingsoptimismen som, inspirert av velferdsstatlig tenkning, vektla den innsattes eget ve og vel er tonet ned og at dagens rehabiliteringsregime dermed fremstår som kvalitativt annerledes enn 1950- og 1960-tallets. Enkelte sider ved 2008-meldingen kan forstås slik. Det understrekes at den enkelte selv er ansvarlig for sine handlinger og må ta eventuelle konsekvenser,¹⁸³ og det slås fast at "... man ikke ønsker å lovfeste flere rettigheter for de domfelte ...".¹⁸⁴ På den annen side fremhever meldingen, som nevnt, at fængselsstraffen skal tuftes på et humanistisk menneskesyn,¹⁸⁵ og det understrekes at "... straffen ikke skal være mer tyngende enn det som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn."¹⁸⁶

Etter min mening kan det være en smakssak om moderne rehabiliteringsoptimisme ses som en forlengelse av tradisjonen fra Fængselsreformkomiteen, eller om man velger å se den som noe kvalitativt nytt. Mathiesen synes å helle mot det første standpunkt når han påpeker at forskjellen mer er et spørsmål om en "... gradsforskjell enn en artsforskjell",¹⁸⁷ men han fremhever at hensynet til lovbryterens velferd er "... blitt redusert i den nye fasen sammenliknet med hva den var under det gamle rehabiliteringsregimet."¹⁸⁸

Det sentrale poeng, slik jeg der det, må være at det i forhold til 1978-meldingen presenteres et nytt syn. 1978-meldingens klare distansering til individualpreventiv rehabilitering er borte,

¹⁸³ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 20,

¹⁸⁴ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 110

¹⁸⁵ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 7

¹⁸⁶ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 108

¹⁸⁷ Mathiesen (2007) side 64

¹⁸⁸ Mathiesen (2007) side 64

og erstattet av en tro på at et fengselsopphold kan brukes til å endre innsattes adferd etter løslatelsen. Og selv om de praktiske forskjeller for straffegjennomføringen ikke må overdrives, mange tiltak som arbeid, undervisning og et meningsfullt fritidstilbud går igjen både i 1978 og i 2008, er tiltakenes begrunnelse en annen. I 2008 er disse tiltak ansett som viktige faktorer i bestrebelsene på å rehabilitere den innsatte, mens en eventuell rehabiliteringseffekt i 1978-meldigen "... ble sett som en ekstra bonus."¹⁸⁹

3.4.3. FORKLARINGER PÅ SKIFTET

I det følgende vil jeg gjøre noen refleksjoner omkring årsaker til det syn på rehabilitering som anlegges i 2008-meldingen. Dette er utfordrende. Trekk i ens egen samtid kan ikke leses i historiens og etterpåklokskapens lys, og konklusjoner vil ofte fremstå som mer usikre. Likevel er det momenter som etter min mening bør påpekes. 2008-meldingen trekker selv frem som hovedforklaring en del forskningsresultater som begynte å gjøre seg gjeldende fra begynnelsen av 1990-tallet, ofte omtalt som "what works"-tilnærmingen.¹⁹⁰

3.4.3.1. NY FORSKNING

Nyere forskning på effekten av rehabiliteringsopplegg i fengslene er omfattende. Jeg tar ikke mål av meg til å gi en fullstendig gjennomgang av de rikholdige funnene. Dette ville føre for langt, og slik får min presentasjon snarere preg av en titt gjennom nøkkelhullet. Jeg synes likevel det er påkrevd å knytte noen kommentarer til enkelte funn. Særlig er dette viktig siden 2008-meldingen legger vekt på å bygge en kunnskapsbasert kriminalomsorg: "Framtidens straffegjennomføring må i enda større grad ta utgangspunkt i den kunnskapen vi har om sammenhenger mellom de mange ulike faktorer som påvirker risikoen for tilbakefall."¹⁹¹ Dermed inntar forskning en sentral posisjon.

¹⁸⁹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 35

¹⁹⁰ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 69

¹⁹¹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 57

Jeg vil derfor presentere noen funn i to undersøkelser som begge er benyttet som bakgrunnsmateriell for 2008-meldingen.¹⁹² Undersøkelsene er Harper og Chitty, "The impact of corrections on re-offending: a review of "what works""¹⁹³ (heretter Harper-rapporten), og Aos, Miller og Drake, "Evidence-Based Adult Corrections Programs: What Works and What Does Not"¹⁹⁴ (heretter Aos-rapporten).

I begge rapportene har forskerne anvendt såkalte metaanalyser som metodisk verktøy. Metaanalyse innebærer at hovedfunnene i en rekke uavhengige enkeltundersøkelser kombineres og holdes opp mot hverandre, og har vært vanlig når effekten av rehabiliteringsprogrammer skal studeres.¹⁹⁵ Rapportene er omfattende og jeg begrenser meg til å kommentere enkelte av de sider jeg anser mest relevant i forhold til 2008-meldingen.

Harper-rapporten er gjennomført på oppdrag fra det britiske innenriksdepartement.¹⁹⁶ Her foretas en grundig gjennomgang av tilgjengelig forskning vedrørende fengselets rehabiliteringspotensial. Mandatet var "... to review and update knowledge of "what works" in corrections to reduce re-offending."¹⁹⁷ 2008-meldingen har bygget på rapportens førsteutgave fra 2004. Jeg har gjennomgått andreutgaven fra 2005. Den inkluderer to nye undersøkelser og er således noe mer oppdatert uten at dette synes å ha innvirket på forskernes hovedkonklusjoner.¹⁹⁸

¹⁹² St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 71 og 73

¹⁹³ Gemma Harper og Chloë Chitty (red.), *The impact of corrections on re-offending: a review of "what works"*, Home Office Research Study 291, Development and Statistics Directorate, 2. utgave, London 2005

¹⁹⁴ Steve Aos, Marna Miller og Elizabeth Drake, *Evidence-Based Adult Corrections Programs: What Works and What Does Not*, Washington State Institute for Public Policy, Olympia 2006

¹⁹⁵ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 69

¹⁹⁶ Harper (2005) side iii

¹⁹⁷ Harper (2005) side iii

¹⁹⁸ Harper (2005) side ii

2008-meldingen bruker Harper-rapporten bl.a. for å illustrere to sentrale poeng. For det første at det fortsatt er betydelige metodeproblemer knyttet til forskningen.¹⁹⁹ For det andre at enkelte rehabiliteringsprogrammer synes å ha en viss effekt.²⁰⁰

3.4.3.1.1. USIKRE FUNN

Et hovedpoeng i Harper-rapporten er de mange metodeproblemene forskningen avslører. Det slås fast at "... evaluations of correctional services interventions have often been based on suboptimal research designs."²⁰¹ Eksempelvis var det problematisk å finne metoder som gjorde det mulig å fastslå om endringer i den straffedømtes adferd skyldes det undersøkte behandlingsopplegg eller om de ville forekommet uansett.²⁰² At det knytter seg metodeproblemer til forskning innebærer at de konklusjoner som kan utledes av resultatene blir usikre, "... that the research is incapable of answering the research question."²⁰³

Et bilde av dette trer frem når en ser på det system forskerne anvendte for å rangere studiene de hadde gjennomgått etter kvaliteten på forskningen. De opererte med fem kvalitetsstandarder, fra standard 5 som ble brukt om de vitenskapelig beste studiene til standard 1 som ble brukt om de svakeste. Av de 30 konkluderende undersøkelsene ("outcome evaluations"²⁰⁴) som er analysert i rapporten, lå nesten halvparten på standard 1 eller 2. Disse genererer resultater som etter Harper-rapportens mening er for usikre til å anvendes i diskusjonen om hvilke rehabiliteringstiltak som fungerer, "... the authors have taken the view that studies should score at least 3 before considered robust enough to contribute to the "what works" debate."²⁰⁵ Ingen prosjekter ble vurdert som standard 5.²⁰⁶ Rapportens konklusjon vedrørende metodeproblemene er "... no outcome evaluation

¹⁹⁹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 71 flg.

²⁰⁰ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 73

²⁰¹ Harper (2005) side 80

²⁰² Harper (2005) side 80

²⁰³ Harper (2005) side 80

²⁰⁴ Harper (2005) side 80

²⁰⁵ Harper (2005) side 80

²⁰⁶ Harper (2005) side 80 - 81

reviewed in this report provides unequivocal evidence of “what works” ...”.²⁰⁷ Dette er synspunkter som i stor grad sammenfaller med Martinsons ECT-undersøkelse fra 1974.

Et annet generelt problem forskerne fant var at rehabiliteringsoppleggene ofte var dårlig implementerte.²⁰⁸ Det vil si at oppleggene i fengslene i praksis ikke ble gjennomført som forutsatt. Også dette medførte vanskeligheter med å fastslå hvilke faktorer som i realiteten forårsaket resultatene.

Rapporten er på denne bakgrunn forsiktig når det kommer til konklusjoner om hvilke konkrete rehabiliteringsopplegg som er effektive. “The state of knowledge to date is not sufficient to do this in most cases”,²⁰⁹ og “... although the knowledge of “what works” provides some useful pointers about which interventions should work, it falls short of answering the question.”²¹⁰ Det er metode- og implementeringsproblemene som i følge forskerne utgjør de to hovedutfordringene.²¹¹

2008-meldingen anerkjenner disse problemene med henvisning til Harper-rapporten,²¹² og uttaler videre at “Det er foreløpig ikke tilstrekkelig forskning til å kunne trekke slutninger om effekten av de ulike typer programmer og tiltak.”²¹³

3.4.3.1.2. NOEN OPPLÉGG VISER EFFEKT

At det er knyttet usikkerhet til forskningsresultatene betyr ikke at de er helt uten verdi for spørsmål om fengselets rehabiliteringspotensial. I noen grad vil det alltid være en viss

²⁰⁷ Harper (2005) side 81

²⁰⁸ Harper (2005) side 79

²⁰⁹ Harper (2005) side 79

²¹⁰ Harper (2005) side 79

²¹¹ Harper (2005) side 79

²¹² St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 71 flg.

²¹³ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 73

usikkerhet knyttet til vitenskaplig forskning, og resultatene er gjenstand for tolkning. Jeg vil derfor fremheve noen av de funn som kan utledes av de to rapportene og vurdere dem i lys av 2008-meldingen.

Sentralt i 2008-meldingens drøfting av konkrete rehabiliteringsopplegg står såkalte kognitive adferdsprogrammer.²¹⁴ Disse tar sikte på å utstyre den domfelte med kognitive ferdigheter som skal sette ham i stand til å løse personlige problemer uten å ty til sosialt uakseptabel adferd.²¹⁵ Meldingen uttaler at for å være mest effektive, må rehabiliteringsprogram " ... være *ferdighetsorienterte og gjøre bruk av atferdsterapeutiske og/eller kognitive metoder.*"²¹⁶ Generelt har kognitive programmer vært sterkt fremme i rehabiliteringsdebatten de senere år,²¹⁷ og jeg vil derfor knytte noen kommentarer til disse.

2008-meldingen påpeker at kognitive programmer har vist en effekt på 27 % reduksjon i tilbakefall til kriminalitet når det sammenliknes med kontrollgrupper som ikke mottar behandling.²¹⁸ Tallene er hentet fra en undersøkelse som er omhandlet i Harper-rapporten.²¹⁹ Samme sted viser 2008-meldingen også til Aos-rapportens analyse av 25 effektevalueringer av kognitive adferdsprogrammer, som, ifølge meldingen, viste en reduksjon på 8 %. Det er altså et ikke ubetydelig avvik i de to rapporter hva angår effekt av slike tiltak.

Aos-rapporten beskriver sine funn vedrørende kognitive adferdsprogrammer på side 3 flg.²²⁰ Som det fremgår av 2008-meldingen konkluderte forskerne her med en forventet reduksjon i tilbakefall til kriminalitet på 8,2 % når det ble sammenliknet med innsatte som ikke fikk behandling.²²¹ Konkret innebar dette at ved implementering av slike programmer, forventet

²¹⁴ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 70 flg.

²¹⁵ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 70

²¹⁶ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 70

²¹⁷ Mathiesen (2007) side 67

²¹⁸ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 73

²¹⁹ Harper (2005) side 34

²²⁰ Aos (2006) side 3 flg.

²²¹ Aos (2006) side 4

forskerne at 45 % av de domfelte i den undersøkte kategori ville få en ny straffedom ("felony conviction"²²²) i løpet av en periode på åtte år. Det tilsvarende tall for domfelte som ikke fikk behandling ble antatt å være 49 %.

Undersøkelsen som viste en effekt på 27 % reduksjon er nærmere beskrevet i Harper-rapporten.²²³ Resultatet stammer fra studier av et bestemt kognitivt adferdsprogram, såkalt R&R (Reasoning and Rehabilitation). R&R er et av flere ulike programmer som anvendes i dag. Det fokuserer bl.a. på problemløsning, evne til å ta andre personers perspektiv og å gjøre moralske vurderinger.²²⁴ Harper-rapporten påpeker at den aktuelle undersøkelse ikke inkluderer den nyeste forskning fra Storbritannia. Disse nye undersøkelser fant ingen effekt ("no treatment effect"²²⁵) av R&R-programmer gjennomført i fengsel, og det påpekes at dette "... might have affected the size of the reduction reported, if not the conclusion."²²⁶ Harper-rapporten poengterer også at andre nyere studier heller ikke dokumenterer effekt, "... detected no statistically significant difference between experimental and comparison groups ..." ²²⁷ (vedrørende van Vorhiis et al. 2004) og "... did not find statistically significant differences between those who completed the programme and the matched comparison group"²²⁸ (vedrørende BRÅ, 2002).

Etter min mening fremstår en forventet reduksjon i tilbakefall på opp mot 27 % ved implementering av kognitive adferdsprogram som noe høy når forskningen vurderes samlet. Tallenes usikkerhet må dog poengteres jf. drøftingen over av metodeproblemene.

Aos-rapporten presenterer en oversikt over virkninger av samtlige rehabiliteringsprogram som er undersøkt.²²⁹ Dette inkluderer så vel kognitive adferdsprogrammer som annen type

²²² Aos (2006) side 4

²²³ Harper (2005) side 34

²²⁴ Harper (2005) side 32

²²⁵ Harper (2005) side 34

²²⁶ Harper (2005) side 34

²²⁷ Harper (2005) side 34

²²⁸ Harper (2005) side 34

²²⁹ Aos (2006) side 3

rehabilitering. For de programmer hvor forskerne mener å ha tilstrekkelig grunnlag til å konkludere, varierer effekten for domfelte som har sonet straff i fengsel mellom ingen effekt og opp til en reduksjon i tilbakefallet på 14,9 %. Dette harmonerer med de konklusjoner Harper-rapporten trekker: "Reductions in reconviction rates ranging up to 15 percentage points have been found for some types of cognitive-behavioural interventions."²³⁰

Hva kan i sum sies om 2008-meldingens vurderinger og tolkninger av den rikholdige forskningslitteraturen om fengsel og rehabilitering? Slik jeg ser det bør to momenter fremheves.

For det første at meldingen mener "what works"-forskningen dokumenter mer positive resultater enn den tidligere tradisjon "nothing works",²³¹ slik at den nye forskningen gir grunnlag for å trekke andre slutninger enn de som finnes i f.eks. 1978-meldingen.

For det annet finnes uttalelser som tyder på at meldingen i tillegg er kritisk til den tradisjonelle tolkingen av "nothing works"-resultatene. Når den kommenterer Robert Martinsons artikkel fra 1974,²³² uttales at han var "... mer bestemt i sin pessimistiske konklusjon enn forskningsresultatene ga grunnlag for ...".²³³

Disse to aspekter, at de eldre forskningsresultater til dels har vært feiltolket og at nyere undersøkelser dokumenter effekt, synes å forsterke hverandre og lede til konklusjonen: "Sammenfattet er det forskningsmessig belegg for at flere tiltaksstrategier er effektive med hensyn til å redusere kriminalitet."²³⁴

²³⁰ Harper (2005) side 77

²³¹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 69

²³² omtalt under denne oppgaves punkt 3.3.1.1.

²³³ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 68

²³⁴ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 72

Også Mathiesen vier nyere forskning betydelig oppmerksomhet,²³⁵ men tolker resultatene annerledes. I den siste utgaven av "Kan fengsel forsvares?" betones heller likhetstrekkene mellom de funn som stammer fra "nothing works"-perioden og de nyere fra "what works".²³⁶ De forskjeller 2008-meldingen mener å se er, i følge Mathiesen, vanskelig å oppdage: "I virkeligheten er det ... svært mye av det samme gamle som kommer opp igjen ...".²³⁷ Mathiesen mener det ikke er grunnlag for å hevde at de eldre studier har undervurdert rehabiliteringsvirkningene,²³⁸ og han oppsummerer resultatene fra den nyeste forskningen som "... *beskjedne*, kanskje henimot marginale".²³⁹ Hans hovedkonklusjon er at rehabilitering ikke kan begrunne bruk av fengsel som straffereaksjon.²⁴⁰

Heller ikke Andenæs synes å ha endret oppfatning av individualprevensjon generelt og rehabilitering spesielt. I siste utgave av "Alminnelig strafferett" fra 2005 gjentas i hovedsak de synspunkter som var fremtredende i bokens andreutgave fra 1974.²⁴¹

4. KONKLUSJONER

Jeg har i denne oppgaven søkt å belyse to hovedproblemstillinger. Den ene relaterer seg til det prinsipielle spørsmål om straffens legitimeringsgrunnlag. Hvor sentral plass inntar rehabiliteringsaspektet når fengselsstraffen begrunnes? Dernest har jeg undersøkt de praktiske konsekvenser for straffegjennomføringen. Påvirkes det regime straffedømte underlegges av rehabiliteringsargumenter?

²³⁵ Mathiesen (2007) side 65 flg.

²³⁶ Mathiesen (2007) side 72 flg.

²³⁷ Mathiesen (2007) side 74

²³⁸ Mathiesen (2007) side 62

²³⁹ Mathiesen (2007) side 74

²⁴⁰ Mathiesen (2007) side 83

²⁴¹ Andenæs (2005) side 91 flg.

Når det gjelder fengselsstraffens begrunnelse, kan det spores en betydelig utvikling. 1950- og 1960-tallets behandlingsoptimisme på den ene side, og det rehabiliteringssyn som presenteres i 1978-meldingen på den andre, står som ytterpunkter.

Presentasjonen av Fengselsreformkomiteens innstilling fra 1956 gir etter min mening grunnlag for å hevde at muligheten til å påvirke den domfeltes adferd, inntas som en sentral del av det moralske legitimeringsgrunnlag for å anvende fengsel og liknende frihetsberøvende tiltak. Andre aspekter ved straffen påpekes, men vies betydelig mindre oppmerksomhet.

1978-meldingen stiller seg i en ganske annen tradisjon. Her virker rehabiliteringsargumenter å være fraværende når det kommer til fengselsstraffens begrunnelse. Det er snarere det motsatte syn som fremholdes, at rehabilitering ikke kan begrunne bruk av fengsel.

2008-meldingen kan synes å stille seg i en mellomposisjon. Det fremvises en tro på at fengsel kan anvendes som arena for rehabilitering av straffedømte, men det påpekes at ikke alle opplegg viser effekt og at forskningsresultatene fortsatt er usikre.

Etter min mening bør det likevel understrekes at meldingen på en ganske annen måte enn 1978-meldingen benytter rehabiliteringsargumenter for å gi fengselsstraffen legitimitet, og det uttales at "I de senere år har lovgiveren lagt større vekt på straffens forbedrende virkning."²⁴² Men fengselsstraff begrunnes også på andre måter. Både individualpreventiv uskadeliggjøring og allmennpreventive faktorer trekkes frem, og det vises til at straff kan bidra til å dempe følelser av urett, frykt og aggresjon når private interesser krenkes.²⁴³

²⁴² St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 20

²⁴³ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) side 19 flg.

Det kan dermed konkluderes med at individualpreventiv rehabilitering har øvet stor innflytelse på det moralske spørsmål om fengselsstraffens begrunnelse.

Hva kan så sies om den andre hovedproblemstilling, de praktiske konsekvenser rehabiliteringstenkning har hatt for straffegjennomføringen?

Diskusjoner om strafferettslige særreaksjoner har ofte vært sterkt preget av rehabiliteringsargumenter. Innføring av arbeidsskole er et tydelig eksempel. Troen på at unge lovbrytere kunne påvirkes gjennom arbeidstrening og skolegang var en viktig faktor i debatten som ledet frem til skolens opprettelse. Når ordningen ble avvirket, sto også hensynet til rehabilitering sentralt. Men nå med motsatt fortegn. Det var ordningens *manglende* rehabiliteringseffekt som var det fremtredende argument. Tvangsarbeid for rusmisbrukere kan betraktes på samme måte. Det ble innført, i alle fall delvis, for å behandle alkoholikere, og det ble avskaffet når behandlingsresultatene uteble.

Når det gjelder soningsforholdene i de tradisjonelle fengsler, synes det som rehabiliteringsargumentet har hatt mindre praktisk betydning for frihetsstraffens innhold. I perioder med stor behandlingsoptimisme har det riktig nok vært iverksatt tiltak som har hatt den innsattes resosialisering som mål, men disse har i stor grad blitt videreført og utviklet også i perioder hvor rehabiliteringstenkningen har vært mindre sentral. Vektlegging av arbeid, skole, kulturaktiviteter m.v. går igjen i de fleste offentlige dokumenter fra moderne tid som omhandler fengselsstraffen. I komiteinnstillingen fra 1956 er begrunnelsen rehabilitering, mens det i 1978-meldingen særlig fremheves at kriminalomsorgen skal bygge på et humanistisk menneskesyn. I 2008-meldingen settes slike tiltak inn i en rehabiliteringssammenheng, men blir også begrunnet med humanisme. Det er altså først og fremst tiltakenes *begrunnelse* som har endret karakter som resultat av skiftende oppfatninger av fengselets rehabiliteringspotensial, ikke tiltakene selv.

Dette gir grunnlag for den påstand at rehabiliteringstenkning ikke har endret soningsforholdene i norske fengsler i vesentlig grad, mens innflytelsen har vært betydelig når det gjelder strafferettslige særreaksjoner.

5. KILDER

5.1. LITTERATUR

Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett* (Oslo 1956)

Andenæs, Johs., "Fremtidsperspektiver på strafferetten", *Lov og Rett*, 1973 side 339 – 359

Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 2. utgave (Oslo 1974)

Andenæs, Johs., "Kriminalitet og straff gjennom 40 år En vandringsmann ser seg tilbake" i *Jus og jord. Heidersskrift til professor Olav Lid på 70-årsdagen*, Oslo 1978 side 10 – 22

Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 5. utgave 2. opplag ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn (Oslo 2005)

Andenæs, Johs., *Norsk straffeprosess Bind II*, 3. utgave 4. opplag, (Oslo 2007)

Aos, Steve, Marna Miller og Elizabeth Drake, *Evidence-Based Adult Corrections Programs: What Works and What Does Not*, Washington State Institute for Public Policy (Olympia 2006)

Christie, Nils, *Pinens begrensning* (Oslo 1982)

Foucault, Michel, *Overvåkning og straff Det moderne fengsels historie*, 3. utgave (Oslo 1999)

Giertsen, Hedda, "Gir den nye kriminalmeldingen "om bekjempelse av kriminalitet" noe nytt om myndighetenes kriminalpolitikk", *Lov og Rett*, 1992 side 478 – 488

Giertsen, Hedda, "Fengselsvesenets skjulte verdimønstre", *Lov og Rett*, 1995 side 414 – 427

Harper, Gemma og Chloë Chitty (red.), *The impact of corrections on re-offending: a review of "what works"*, Home Office Research Study 291, Development and Statistics Directorate, 2. utgave (London 2005)

Hauge, Ragnar, *Straffens begrunnelser* (Oslo 1996)

Kjerschow, Peder, "Straffutmaaling", *Norsk rettstidende*, 1934 side 1- 19

Lipton, Douglas, Robert Martinson og Judith Wilks, *The Effectiveness of Correctional Treatment A Survey of Evaluation Studies* (New York 1975)

Martinson, Robert, "What works? – questions and answers about prison reform", *Public Interest*, 1974 side 22 – 54

Mathiesen, Thomas, *Kan fengsel forsvares?*, 3. utgave (Oslo 2007)

Ross, Alf, "Kampen mod straffen", *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 1969 side 2 - 39

Vedeler, Gerdt Henrik, "Frihetsstraffens innhold – betraktninger om fangers rettigheter og fengselets forpliktelser", *Lov og rett*, 1973 side 31 – 46

5.2. LOVER

Kongeriget Norges Grundlov, 17. mai 1814

Kong Christian Den Femtis Norske Lov, 15. april 1687

lov 6. juni 1896 nr. 1 om Behandlingen af forsømte Børn

lov 31. mai 1900 nr. 5 om Løsgjænger, Betleri og Drukkenskap

lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)

lov 22.mai 1902 nr. 13 Militær Straffelov

lov 1. juni 1928 om oppdragende behandling av unge lovovertrudere

lov 1. juni 1934 nr. 2 om adgang til sterilisering m.v.

lov 12. desember 1958 nr. 7 om fengselsvesenet

lov 9. april 1965 nr. 3 om strafferettslege åtgjerder mot unge lovbytarar
(ungdomsreaksjonsloven)

lov 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd

lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)

lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)

lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven)

lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)

lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

5.3. LOVFORARBEIDER

Ot.prp.nr.17 (1934) Lov om adgang til sterilisering m.v.

Innstilling fra Komitéen til å utrede spørsmålet om reformer i fengselsvesenet, oppnevnt ved kongelig resolusjon av 6. april 1951, avgitt i 1956, Inntatt i Stortingsforhandlinger 1958, bind 3a

St.meld. nr. 104 (1977-78) Om kriminalpolitikken

NOU 1983: 57 Straffelovgivningen under omforming Straffelovkommisjonens delutredning I

NOU 1988: 37 Ny fengselslov

St.meld. nr. 23 (1991-92) Om bekjempelse av kriminalitet

Ot.prp. nr. 5 (2000 – 2001) Om lov om gjennomføring av straff mv.
(straffegjennomføringsloven)

NOU 2003: 15 Fra bot til bedring Et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven)

St.meld. nr. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn
(kriminalomsorgsmelding)

NOU 2008: 15 Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll

5.4. DOMMER

Norsk rettstidende 1977 side 1207

Norsk rettstidende 1994 side 1552

5.5. ANDRE KILDER

Dagbladet, papirutgaven, 12. januar 2010

Antall ord: 14 663